

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOSOFIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS INSTITUTAS

Greta Guogaitė

Klinikinės psichologijos magistrantūros studijų programa
Magistro darbas

RYŠIO SU TĖVAIS, VYRIŠKO TAPATUMO IR SUICIDIŠKUMO SAŠAJOS

Darbo vadovė: Prof. habil. dr. DANUTĖ GAILIENĖ
Konsultantė: dokt. DOVILĖ GRIGIENĖ

Vilnius 2022

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
SVARBIAUSIOS SAŲOKOS	6
PRATARMĖ	7
1. ĮVADAS.....	8
1.1. Vyrishko tapatumo samprata.....	8
1.1.1. Vieningos sampratos problema	8
1.1.2. Vyrishkumo samprata lūkesčių vyrams žvilgsniu.....	9
1.1.3. Tradicinio ir hegemoniško vyrishkumo ideologijos.....	10
1.1.4. Archetipinis vyrishkumas.....	11
1.1.5. Individualios vyrishkumo sampratos svarba	12
1.1.6. Vyrishko tapatumo sampratų apibendrinimas	13
1.2. Ryšiai su tėvais.....	13
1.2.1. Ryšių su tėvais svarba	13
1.2.2. Tėvai vyrishko tapatumo formavimosi procese	14
1.2.3. Ryšių su tėvais kokybės svarba vyrishko tapatumo formavimesi	15
1.2.4. Ryšių su tėvais svarbos vyrishkumui apibendrinimas.....	17
1.3. Suicidiškumas vyrishkumo ir ryšių su tėvais kontekste	18
1.3.1. Suicidiškumo samprata	18
1.3.2. Vyrishkumas savižudybių kontekste	18
1.3.3. Santykiai su tėvais suicidiškumo kontekste	21
1.3.4. Vyrishkumo, santykių su tėvais ir suicidiškumo sąsajų apžvalgos apibendrinimas.....	22
1.4. Tyrimo problema ir tikslas	23
2. TYRIMO METODIKA.....	24
2.1. Tyrimo dalyviai	24
2.2. Tyrimo instrumentai	25
2.3. Tyrimo eiga	27
2.4. Duomenų analizė.....	28
3. REZULTATAI.....	29
3.1. Vyrų suicidiškumo analizė	29
3.2. Suvokto ryšio su tėvais vaikystėje ir pasitikėjimo vyrishkumu sąsajos	30
3.3. Pasitikėjimo vyrishkumu ir suicidiškumo sąsajos.....	31
3.4. Ryšių su tėvu ir motina vaikystėje ir suicidiškumo sąsajos	31
3.5. Suicidiškumo prognostiniai veiksniai	32
4. REZULTATŲ APTARIMAS	33
4.1. Pasitikėjimas vyrishkumu ir ryšiai su tėvais	33

4.1.1.	Vyriškumas, kaip tapatybės dalis, ir ryšiai su tėvais	33
4.1.2.	Savęs, kaip vyro, priėmimas ir ryšiai su tėvais	35
4.2.	Suicidiškumas ir pasitikėjimas vyriškumu	37
4.3.	Suicidiškumas ir ryšiai su tėvais vaikystėje	39
4.4.	Ryšių su tėvais, vyriško tapatumo ir suicidiškumo sąsajų apibendrinimas	42
4.5.	Tyrimo ribotumai, gairės tolesniems tyrimams	42
4.6.	Praktinės rekomendacijos	43
IŠVADOS		45
LITERATŪRA		46

SANTRAUKA

Lietuvoje ir daugelyje pasaulio šalių vyrų nusizudo daugiau nei moterų, todėl savižudybių rodiklių skirtumai tarp lyčių skatina nagrinėti vyrų suicidiškumo specifiką, kuri gali būti siejama su vyriškumu, kurio formavimąsi veikia ryšiai su tėvais. Visgi vis dar nėra pakankamai dėmesio skiriama vyrų savižudybėms ir kaip jos siejasi su vyriškumu, be to tyrimuose dažniausiai susitelkiama į vyraujančių vyriškumo normų, nusakomų hegemonišku ar tradiciniu vyriškumu, nagrinėjimą, neatliepiančią platesnės vyriškumo sampratos. Šio tyrimo tikslas yra įvertinti sąsajas tarp suicidiškumo, vyriško tapatumo ir retrospektyviai suvoktų ryšių su tėvais vaikystėje. Tyrime dalyvavo 567 vyrai, kurių amžius svyravo nuo 18 iki 92 metų amžiaus ($M = 42,40$, $SD = 16,85$). Tyrimo imtį sudaro vyrai iš Lietuvos didmiesčių, miestų ir kaimų. Tyrime naudoti instrumentai: Hoffman lyties tapatumo skalė (angl. Hoffman gender scale (HGS), Hoffman et al., 2000), Revizuotas savižudiško elgesio klausimynas (angl. The Suicide Behaviors Questionnaire-Revised (SBQ-R), Osman et al., 2001) ir Tėvų ir vaikų ryšio skalė (angl. Parental Bonding Instrument (PBI), Parker et al., 1979). Rezultatai atskleidė, kad prisimenamas tėvo rūpestingumas ir mamos autonomijos skatinimas susiję su didesniu pasitikėjimu savo vyriškumu. Su aukštesne suicidine rizika susijęs mažesnis vyriškumo laikymas tapatybės dalimi, mažesnis savęs, kaip vyro, priėmimas bei abiejų tėvų autonomijos varžymas ir rūpestingumo trūkumas. Be to savižudybės riziką prognozuoja suvoktas tėvo rūpesčio trūkumas ir mažesnis savęs, kaip vyro, priėmimas. Gauti rezultatai pagrindžia pasitikėjimo savo vyriškumu bei tėvo rūpesčio svarbą ir skatina vyrų savižudybių prevencines priemones vystyti atsižvelgiant į šiuos aspektus.

Pagrindiniai žodžiai: vyrų savižudybės, vyriškumas, ryšiai su tėvais, savižudybės rizika

SUMMARY

In Lithuania and in many countries of the world, men commit more suicides than women, therefore difference in suicide rates between the sexes encourages us to examine the specifics of male suicide, which can be related to masculinity, the formation of which is influenced by relationships with parents. However, there is still a lack of focus on male suicide and how it relates to masculinity. Research tends to focus on examining the prevailing norms of masculinity, defined as hegemonic or traditional masculinity, without responding to the broader concept of masculinity. The aim of this study was to evaluate the links between suicidality, masculinity, and perceived relationships with parents in childhood. The study included 567 men ranging in age from 18 to 92 years ($M = 42.40$, $SD = 16.85$). The sample of the study consists of men from Lithuanian cities, towns and villages. Instruments used in the study: Hoffman Gender Scale (HGS) (Hoffman et al., 2000), The Suicide Behaviors Questionnaire-Revised (SBQ-R) (Osman et al. 2001) and Parental Bonding Instrument (PBI) (Parker et al., 1979). The results revealed that remembering one's father as caring and mother as encouraging autonomy is associated with greater gender self-confidence. A higher risk of suicide is associated with lower rates of gender self-definition and gender self-acceptance, as well with restrictions on the autonomy and lack of care of both parents. In addition, the risk of suicide is predicted by a perceived lack of paternal care and lower gender self-acceptance. The results show the importance of gender self-confidence and paternal care and encourage to develop preventive measures for men taking into account these aspects.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Pasitikėjimas savo lyties tapatumu (*angl.* gender self-confidence) – vienas iš lyties tapatumo aspektų, kuris nusakomas tikėjimo, kad asmuo atitinka savo asmeninius vyriškumo ar moteriškumo standartus, intensyvumu (Hoffman, Borders, & Hattie, 2000).

Lytis, kaip tapatybės dalis (*angl.* gender self-definition) – asmeniškai suprantamo vyriškumo ar moteriškumo laikymas tapatybės dalimi (Hoffman et al., 2000).

Vyriškumas, kaip tapatybės dalis – asmeniškai apibūdinamo vyriškumo laikymas tapatybės dalimi (Hoffman et al., 2000)

Savo lyties priėmimas (*angl.* gender self-acceptance) – savęs priėmimas kaip vyro ar moters (Hoffman et al., 2000).

Savęs, kaip vyro, priėmimas – jautimasis patogiai būnant vyru ir teigiamas požiūris į save, kaip vyrą (Hoffman et al., 2000).

Tėvų rūpestingumas (*angl.* care) – suvokta tėvų šiluma, rūpestis ir švelnumas (Kullberg, Maciejewski, van Schie, Penninx, & Elzinga, 2020).

Tėvų autoritariškumas (*angl.* authoritarianism) – vaiko autonomijos skatinimo trūkumas, kai tėvai varžo vaiko nuomonės sakymą ir savarankiškų sprendimų priėmimą (Kullberg et al., 2020).

Tėvų perdėta globa (*angl.* protectiveness) – tėvų perdėta vaiko kontrolė ir saugojimas (Kullberg et al., 2020).

Suicidiškumas – savižudybės rizika, kuri gali apimti skirtingus aspektus: suicidinę ideaciją, suicidinius planus ar bandymus.

PRATARMĖ

Savižudybės problema Lietuvoje išlieka svarbi ir aktuali. Nors pastaraisiais metais savižudybių skaičius mažėja (100 000 gyventojų savižudybių rodiklis 2014 m. – 31,7; 2018 m – 24,4; 2021 m. – 20,2 (Higienos institutas, 2015; 2019; 2022)), visgi išlieka aukštas, palyginus su Europos Sąjungos vidurkiu, kuris Eurostat (2017) duomenimis buvo 10/100 000 gyventojų. Visame pasaulyje, išskyrus keletą šalių, vyrų savižudybių rodikliai yra aukštesni nei moterų (World Health Organization, 2019). Šis skirtumas tarp lyčių matomas ir Lietuvoje: 2021 m. vyrų rodiklis 33,7/100 000 gyventojų, moterų – 8,4/100 000 gyventojų (Higienos institutas, 2022), t.y. vyrų nusižudė apie 4 kartus daugiau. Dėl tokių tendencijų lyčių savižudybių rodikliuose išlieka reikalingi tyrimai, nagrinėjantys vyrų suicidiškumą ir jo kontekstą.

Nepaisant aukštų vyrų savižudybių rodiklių ir vyriškumo temos nagrinėjimo savižudybių kontekste (Creighton, Oliffe, Ogrodniczuk, & Frank, 2017), vis dar nedaug tyrimų, kuriuose taikoma lyčių skirtumams jautri prieiga (Rasmussen, Haavind, & Dieserud, 2018; River, 2014). Didžioji dalis tyrimų sutelkti į vyraujančias vyriškumo ideologijas – hegemonišką arba tradicinį vyriškumą, kurie iš anksto nurodo į neigiamas konotacijas ir pateikia ribotą vyriškumo vaizdą – tik kaip keliančio problemas. Vis dėlto vyriško tapatumo samprata nėra vienalytė ir gali būti suprasta plačiau, kaip įtraukianti ir teigiamus dalykus, kurie gali tapti resursais.

Kita vertus, santykių problemos yra minimos kaip vienos svarbiausių savižudybės motyvaciją sudarančių aspektų (Joiner, 2005), ypač vyrų (Scourfield, Fincham, Langer, & Shiner, 2012), tačiau nėra daug tyrimų, kuriuose būtų gilinamasi būtent į ryšius su tėvais vaikystėje ir kaip jie siejasi su suicidiškumu suaugusiojo amžiuje, be to tyrimų rezultatai nėra vienareikšmiški. Ryšiai su tėvais yra svarbūs asmens formavimosi procese ir gali veikti sau, kaip vyrui, keliamų lūkesčių sampratą, todėl svarbu žvelgti ne tik į jų sąsajas su savižudybės rizika, bet ir su vyrišku tapatumu.

Suicidologijoje svarbu atsižvelgti į kultūrinius skirtumus, o tokie aspektai, kaip vyriškumas ir ryšiai su tėvais neišvengiamai veikiami kultūrinio konteksto, todėl šių aspektų analizė gali prisidėti prie geresnio jų ir savižudybės rizikos supratimo būtent Lietuvos populiacijoje. Todėl šiame darbe pasirinkta į vyrų suicidiškumą pažvelgti vyriško tapatumo ir retrospektyviai suvoktų ryšių su tėvais vaikystėje aspektais.

Šiame darbe pristatoma platesnio VU Suicidologijos tyrimų centro vykdomo mokslinio tyrimo „Šiuolaikinių teorinių suicidinio elgesio modelių pritaikomumo bei sociokultūrinių veiksnių reikšmės suicidiškumui vertinimas Lietuvoje (2020-2022)“ rezultatų dalis. Finansavimą skyrė Lietuvos mokslo taryba (LMTLT), sutarties Nr. S-MIP-21-33.

1. ĮVADAS

1.1. Vyriško tapatumo samprata

1.1.1. Vieningos sampratos problema

Vyriškas tapatumas yra platus ir įvairiais aspektais apibūdinamas fenomenas, kurio supratimą lemia socialinės ir kultūrinės interpretacijos (Carberry, 2018). Nors diskutuojama apie biologijos svarbą suprantant vyrišką tapatumą, tačiau dažniau vyriškumas suprantamas kaip labiau socialinės, o ne biologinės lyties išdava (Stets & Burke, 2000). Tokia pozicija būdinga socialinio konstruktyvizmo perspektyvoje, kurioje svarbus yra ne buvimas vyru pagal biologinę lytį, bet tapimas vyru (Kimmel & Messner, 1989). Vyriškas tapatumas gali būti suprastas per tam tikrų bruožų turėjimą (Stets & Burke, 2000), identifikaciją su vyro vaidmeniu (Strough, Leszczynski, Neely, Flinn, & Margrett, 2007), ar laikymusi vyriškumo ideologijos (Thompson, Pleck, & Ferrera, 1992). Vyriškumo ideologijos terminas padeda apibrėžti vyriškumo sampratą kultūroje ir nusako socialiai sukonstruotas idėjas ir normas apie tai, ką reiškia būti vyru (Thompson et al., 1992). Šios normos visuomenėje tampa vyrų vertinimo matu. Anot Thompson ir kolegų (1992), skirtingos socialinės grupės, kultūros, laikmečiai neturi to paties vyriškumo standarto, todėl tinkamiau kalbėti ne apie vyrų vaidmenį, standartą ar vyriškumo ideologiją, o apie vaidmenis, standartus ir ideologijas. Taigi vyriškas tapatumas geriau apibūdinamas ne kaip homogeniškas universalus konstruktas, o kaip įvairūs vyriški tapatumai.

Ši įvairovė atveria galimybes diskusijoms apie vyriškumo sampratą, bet kartu veda į vieną iš sunkumų kalbant apie vyriškumą ir jį tyrinėjant – vieningo vyriško tapatumo apibrėžimo stoką. Nors yra įvairiausių perspektyvų, anot Thompson ir kolegų (1992), galima išskirti du plačius teorinius požiūrius į vyriškumą: 1) bruožų perspektyva, kuri kelia prielaidas apie vyrų asmenybės bruožus ir kultūroje vyrišku apibrėžiamą elgesį ir 2) normatyvinė perspektyva, kurioje vyriškumas suprantamas labiau kaip ideologija nei psichologiškai (ar biologiškai) apibrėžtos charakteristikos. Pirmoji perspektyva nurodo, kad „tradicinis“ vyras *turi* tam tikrus bruožus, o antroji – kad vyras palaiko ir priima ideologiją, kokias charakteristikas vyras *turi turėti* (Thompson et al., 1992). Nors šios prieigos skirtingos, abi siūlo, kad egzistuoja specifiški aspektai, nusakantys vyrišką tapatumą ir besiskiriantys nuo moteriškų. Taigi vieningo vyriškumo apibūdinimo nėra, tačiau jį galima bandyti suprasti santykyje su normatyvinėmis ar vyraujančiomis charakteristikomis, priskiriamomis vyrams.

1.1.2. Vyriškumo samprata lūkesčių vyrams žvilgsniu

Lyčių vaidmenų įtampos paradigma (angl. gender roles strain paradigm (GRSP)) laikoma vienu pagrindinių modelių vyrų ir vyriškumo psichologiniuose tyrimuose (Levant & Powell, 2017). Paradigmos autorius Pleck (1995) lyčių vaidmenis mato kaip turinčius standartus, lūkesčius ir normas, kurias vyras įvairiu lygiu atitinka arba ne. Pleck (1995) savo teoriją pateikė kaip priešpriešą vyravusiai lyčių vaidmenų tapatybės paradigmai (angl. Gender role identity paradigm), kurioje vyriškumas laikomas bruožu, o vyrai, kurie pasižymi ypač išreikštu vyriškumo bruožu, laikomi atspindinčiais sveiką, todėl trokštamą, vyro tapatybę. Pleck (1995) išsako kritišką požiūrį į tokią laikyseną ir teigia, kad patys lūkesčiai vyrams yra problema, o konformizmas vyriškumo normoms gali būti žalingas.

Pleck (1995) teigia, kad kultūriniai vyriškumo standartai, perimami lyčių socializacijos procese, vyrams potencialiai turi neigiamą efektą, kuris nusakomas trimis idėjomis: 1) neatitikimo lyties vaidmeniui (angl. gender role discrepancy), 2) lyčių vaidmenų traumos (angl. gender role trauma), 3) lyčių vaidmenų disfunkcijos (angl. gender role dysfunction). Neatitikimas vyro vaidmeniui nusakomas vyrų patiriama ilgalaikė nesėkmė atitikti vyriškumo standartus ir reiškiasi žema saviverte. Lyčių vaidmenų traumos idėja nurodoma, kad, net jei standartai išpildomi, socializacijos procesas, kuris veda į jų išpildymą ar pats išpildymas, yra traumuojantis su ilgalaikiais neigiamais padariniais (pavyzdžiui, berniukai mokomi neverkti, užgniaužti emocijas, o tai veda į emocinio susivaržymo, švelnumo trūkumą) (Pleck, 1995). Lyčių vaidmenų disfunkcija reiškia galimas neigiamas pasekmes išpildžius vyriškumo lūkesčius, nes dalis charakteristikų, kurios iškeliamos kaip pageidautinos, turi neigiamus „šalutinius“ poveikius (pavyzdžiui, siekiant karjeros mažai dalyvaujama šeimos gyvenime) (Pleck, 1995). Taigi Pleck teorija atskleidžia vyriškumo sampratą per lūkesčius ir jų pasekmes, siekiant paaiškinti vyriškumo problemškumą.

Pleck teorijos įtaka matoma ir kituose modeliuose, kuriuose bandoma paaiškinti vyrų patiriamus sunkumus per lūkesčių vyriškumui prizmę. Pavyzdžiui, dar vieno plačiai naudojamo Lyčių vaidmenų konflikto modelio (O'Neil, Helms, Gable, David, & Wrightsman, 1986) teorinė bazė siejasi su Pleck idėjomis. Lyčių vaidmenų konfliktas yra psichologinė būseną, kuri išskyla, kai rigidiški lyčių vaidmenys turi neigiamas pasekmes dėl susivaržymo, savęs nuvertinimo, normų pažeidimo (O'Neil, Good, & Holmes, 1995). Modelyje išskiriamos 4 lyčių vaidmenų konfliktų dimensijos: 1) susirūpinimas sėkme, galia ir konkuravimu 2) suvaržytas emocionalumas, 3) suvaržytas artimumas santykiuose su kitais vyrais; 4) sunkumai derinant darbą ir šeimos poreikius (O'Neil, Good, & Holmes, 1995). Dėl rigidiškų vyriškumo apibrėžimų kylantys lyčių vaidmenų konfliktai, lemia neigiamas pasekmes ir suvaržymus išpildyti savo potencialą (O'Neil et al., 1986), pavyzdžiui, suvaržytas emocionalumas gali kelti psichikos sveikatos problemų, tačiau priešingas

aspektas – emocijų raiška – gali vesti į vyro nuvertinimą, nes emocionalumas siejamas su moteriškumu. Šiuose modeliuose ir didelėje dalyje tyrimų, bandančių paaiškinti vyrų patiriamus psichikos sveikatos sunkumus, vyriškumas ir jo pasekmės siejamos su vyraujančiais lūkesčiais ir jų neigiamomis pasekmėmis.

1.1.3. Tradicinio ir hegemoniško vyriškumo ideologijos

Kultūroje gaji ir paveiki idėja, kad vyras turi įrodyti savo vyriškumą, ir ji siejama su vyriškumo lūkesčių išpildymu. Tyrimuose bandoma įvardinti vyraujančius su vyriškumu siejamus bruožus ir nuostatas, o jų konsteliacijas pavadinti apibendrinančia sąvoka. Vieni populiariausių vartojamų terminų Vakarų kultūroje – *tradicinis* ir *hegemoniškas* vyriškumai ar vyriškumo ideologijos (Seager & Barry, 2019), kurios dažnai vartojamos kaip terminai, nusakantys negatyvius vyriškumo aspektus (Brown, 2019). Tradicinio vyriškumo ideologiją Levant su kolegomis (1992) apibrėžė per 7 dimensijas: moteriškų dalykų vengimas, reikalavimas varžyti emocijas, jėgos ir agresijos akcentavimas, pasitikėjimas savo jėgomis, statuso siekimas, objektyvuojantis požiūris į seksualumą, baimė ir neapykanta homoseksualios orientacijos žmonėms. Hegemoniškas vyriškumas siejamas su panašiais aspektais: agresyvumu, konkuravimu, orientacija į veiksmą, stoicizmu, emocijų slopinimu, silpnybių neigimu, nepažeidžiamumu, jėga, nepriklausomybe, sėkme siekiant tikslų (Pirkis, Spittal, Keogh, Mousaferiadis, & Currier, 2017; Stets & Burke, 2000; Van Doorn, Dye, & de Gracia, 2020). Taigi lūkesčiai vyrams dažniausiai nusakomi per tradicinio ar hegemoniško vyriškumo ideologijas, kurių apibrėžimai neturi griežtų ribų, tačiau siejami su negatyviomis pasekmėmis.

Vyriškumą nagrinėjančios teorijos ir tyrimai, besiremdami hegemoniško ar tradicinio vyriškumo sąvokomis, daug dėmesio skiria problemoms, tačiau vyriškumas turi pozityvių aspektų ir jo standartai gali turėti teigiamą poveikį. Seager ir Barry (2019) išsako kritišką poziciją tokio termino kaip hegemoniškas, tradicinis ar toksiškas vyriškumas vartojimui, nes vyriškas tapatumas tampa siejamas su neigiamomis konotacijomis, kuriantis stigmą, neigiamai veikiantis savivertę ir savęs vaizdą. Seager (2019) teigia, kad tas pats vyriškumo atributas gali būti suprantamas skirtingai, pavyzdžiui, vyrų polinkis tiesiogiai nesidalinti emocijomis iš vienos pusės atrodo kaip trukdantis siekti pagalbos, bet iš kitos gali būti naudingas siekiant tikslų ar veikiant pavojingose situacijose. Brown (2019) hegemonišką vyriškumą sieja su aprūpintojo vaidmeniu, kurio atlikimas suteikia patirtį, kad kitiems tavęs reikia, esi reikalingas, o tai kelia prisirišimą prie tų, kurie nuo tavęs priklauso. Krumm, Checchia, Koesters, Kilian ir Becker (2017) metasintezė vyriškumo vertybes parodo kaip resursus išgyvenant depresiją, kai jos siejamos su tokiomis pozicijomis, kaip depresijos vertinimas kaip herojinės kovos, pagalbos siekimo formulavimas kaip aktyvios pozicijos prisiėmimo. Taip su vyriškumu siejamos tendencijos gali būti ir teigiamas, ir neigiamas pasekmes

kuriantys aspektai, priklausomai nuo interpretacijos ir situacijos. Jei sutinkame, kad vidutiniškai vyrams labiau nei moterims būdinga kovoti ar išlaikyti savikontrolę, nes jie to buvo mokomi, tai skatinti vyrus atsiverti ir būti pažeidžiamais, siekti pagalbos žeidžia įsišaknijusias vyriškumo normas (Seager, 2019). Taigi svarbu atkreipti dėmesį, jog vyrų problemos gali būti siejamos ne tik su rigidiškais lūkesčiais vyriškumui, bet ir pernelyg kritiškos nuostatos vyriškumo atžvilgiu gali prisidėti prie sunkumų vyrams, kai tai, ko jie buvo mokomi, atmetama kaip nebetinkama.

1.1.4. Archetipinis vyriškumas

Iki šiol aptarti požiūriai buvo sutelkti į socialinių santykių kuriamus vyriškumo aspektus, siejamus su socialinio konstruktyvizmo prielaidomis. Anot Seager ir Barry (2019), tokia prieiga gali būti pernelyg supaprastinanti vyriškumą, nes žmogus yra veikiamas sąveikų tarp biologinių, psichologinių ir socialinių įtakų. Autoriai teigia, kad be biologinės lyties nebūtų socialinės lyties, todėl biologiniai skirtumai prisideda prie vyriškos tapatybės ir vyrų psichologijos, o socialiniai veiksniai labiau formuoja lyties tapatybės raišką nei kuria tą tapatybę. Seager ir Barry (2019) į vyrišką tapatumą siūlo žiūrėti kaip į *archetipinę buvimo žmogumi sąlygą*, o archetipą laiko instinktyvia elgesio būdų visuma. Tai nėra nauja idėja, Jungas kalbėjo apie archetipinius paternus ir išskyrė tarpusavyje susijusius vyriškumo ir moteriškumo elementus. Kalbėdamas apie individuacijos procesą, kaip tapimą pačiu savimi, Jungas (1928/2012) kaip vieną iš šio proceso komponentų išskyrė santykių su pašonine sistema ir vaizdiniais, kurie vyro psichikoje reiškiasi kaip Anima (moteriškoji dalis), o moters – Animus (vyriškoji), suvokimą. Jungo požiūriu, žmonių asmeninis santykis su archetipu gali varijuoti, bet archetipas universalus. Anot Seager ir Barry (2019), lyčių skirtumus nusako archetipiniai scenarijai (angl. sripts), kuriuos mes implicitiškai atpažįstame, nepriklausomai nuo savo vietos lyties spektre. Seager, Sullivan ir Barry (2014) tyrimuose pasitelkė vyriško archetipo idėją arba kitaip lyties scenarijų idėją, ir iškėlė hipotezę, kad archetipą/vyro lyties scenarijų sudaro trys schematiški elementai: 1) kovoti ir laimėti, 2) aprūpinti ir apsaugoti, 3) išlaikyti meistriškumą ir savikontrolę. Nors tokie lyčių scenarijai neapibrėžia vyro, kaip atskiro individo, visgi jie padeda pradėti paaiškinti vidutinius lyčių motyvacijos, gyvenimo pasirinkimų skirtumus (Seager, 2019). Minėti vyro archetipo elementai prisideda prie vyriško tapatumo jausmo, o jei jaučiama, kad šių elementų trūksta galima vyriška gėda ar nesėkmė (Seager, 2019). Nors prieiga skiriasi nuo socialinio konstruktyvizmo prielaidų, visgi neigiamos pasekmės suprantamos panašiai – kaip kylančios dėl vyriškumo išpildymo trūkumo. Taigi kitas būdas suprasti vyriškumą – tai matyti jį kaip visiems būdingus scenarijus, kurių išpildymas gali varijuoti ir nuo to gali priklausyti patiriamos pasekmės.

1.1.5. Individualios vyriškumo sampratos svarba

Aptartos sampratos apibūdina visuomenėje vyraujančias vyriškumo koncepcijas ar universalius archetipinius scenarijus, bet išskyla dar vienas svarbus aspektas – kaip asmeniškai vyras priima ir performuluoja šias koncepcijas, kiek jos nusako individualią jo vyriškumo sampratą. Tiek lyčių vaidmenų įtampas, tiek vyriško archetipo sampratose atkreipiamas dėmesys, kad vyriškų normų ar archetipinių scenarijų poveikis priklauso nuo jiems suteikiamos svarbos (Pleck, 1995; Seager & Barry, 2019). Nors nėra vienos vyriško tapatumo sampratos, vienas iš būdų suprasti vyriškumą ir jo asmeninės sampratos svarbą yra sieti jį su baziniu įsitikinimu, kad asmuo yra vyras bei pasitenkinimu dėl buvimo vyru (Spence & Sawin, 1985), nepriklausomai nuo to, kaip jis asmeniškai apibūdina savo vyriškumą. Tokioje perspektyvoje visuomenės lūkesčius galima vertinti, kaip darančius įtaką vyriškam tapatumui, bet siekiant jį suprasti svarbi asmeninio santykio su kultūros žinutėmis ir savo lytimi pozicija. Remiantis lyties ir sveikatos teorija, vyrai nėra pasyvios biologijos ar kultūros nustatytų vaidmenų aukos, o užima aktyvią poziciją dialektiniame vyriškumo konstravimo ir rekonstravimo procese (Courtenay, 2000). Taigi vyriškas tapatumas gali būti suprantamas kaip bazinis įsitikinimas ir pasitenkinimas vyriškumu bei siejamas su asmeniniu santykiu tiek su lyties vaidmenimis, tiek su tam tikrais bruožais ar scenarijais.

Toks požiūris atitinka Hoffman ir kolegų (2000) lyties tapatumo koncepciją, kurioje siūloma atsisakyti psichologinių vyriškumo ir moteriškumo konstrukto aiškinimo, remiantis stereotipiniais lyčių vaidmenimis ir atsižvelgti į kiekvieno individo kuriamas asmenines vyriškumo ir moteriškumo reikšmes. Bandydami paaiškinti vyrišką ar moterišką tapatumą autoriai išskiria pasitikėjimo savo lyties tapatumu (angl. gender self-confidence) konstrukto, kuriuo nusakomas tikėjimo, kad jis ar ji atitinka savo asmeninius vyriškumo ar moteriškumo standartus, intensyvumas (Hoffman et al., 2000). Pasitikėjimas savo lyties tapatumu yra suprantamas kaip vienas iš lyties tapatumo aspektų. Pasitikėjimą savo lyties tapatumu sudaro du komponentai: lytis, kaip tapatybės, dalis (angl. gender self-definition) ir savo lyties priėmimas (angl. gender self-acceptance) (Hoffman et al., 2000). Lyties, kaip tapatybės, dalies suvokimas nusako, kaip stipriai asmeniškai suprantamą vyriškumą ar moteriškumą asmuo laiko tapatybės komponentu, o savo lyties priėmimas labiau susijęs su tuo, kaip patogiai asmuo jaučiasi būdamas vyru ar moterimi, kiek vertina ir gerbia save kaip vyrą ar moterį (Hoffman et al., 2000). Anot Hoffman (2006) žmogus gali save suvokti kaip vyrą ir turėti su tuo susijusias pažiūras, jausmus, elgesį, bet nebūtinai saugiai jaustis su savo vyriškumu. Be to asmuo gali atmesti visuomenės primetamus vyro vaidmenis ir vis tiek turėti stiprų vyriško tapatumo jausmą, t.y. gali apibūdinti savo vyriškumą kitais būdais (Hoffman, 2006). Taigi Hoffman ir kolegų koncepcija nurodo į bazinį įsitikinimą, pasitenkinimą savo lyties tapatumu ir asmeninės sampratos svarbumą bei yra sutelkta į bandymą geriau suprasti pasitikėjimo vyriškumu reikšmę.

1.1.6. Vyriško tapatumo sampratų apibendrinimas

Vyrišką tapatumą galima suprasti tiek kaip tam tikrų vyraujančių standartų išpildymą, tiek kaip archetipinių scenarijų plėtojimą, visgi svarbus ir individualios vyriškumo sampratos kūrimas ir jos priėmimas. Neretai vyriškumo modeliai būna orientuoti į problemos paaikškinimą, t.y. bandant suprasti tam tikras vyrų problemas, siūloma jas aiškinti tradiciniu bei hegemonišku vyriškumu ar nesugebėjimu jo išpildyti. Išankstinė prielaida apie vyriškumo problemišumą, nors ir orientuota į gerus tikslus – geriau suprasti, iš kur kyla sunkumai, – visgi iš anksto suponuoja neigiamą požiūrį į vyrišką tapatumą ir gali kelti sunkumų jį priimti. Kalbėdamas apie vyriškumo rekonstrukciją Levant (1995) pabrėžia empatiją vyrams, t.y. būtinybę nenubraukti vyriškumo apskritai kaip netinkamo. Vyrams gali kilti dilema, kai tai, ko jie nuo vaikystės buvo mokomi, yra diskredituojama ir puolama, todėl svarbu kreipti dėmesį ir į vertinamus vyriškumo aspektus (Levant, 1995) bei skirtingą vyriškumo aspektų interpretaciją (Seager & Barry, 2019). Tokiame kultūriniam kontekste svarbu ne tik tai, ką vyrai laiko vyrišku tapatumu, bet ir kiek jie pasitiki savo asmeniniu vyrišku tapatumu.

1.2. Ryšiai su tėvais

1.2.1. Ryšių su tėvais svarba

Ryšiai su tėvais yra pirmieji žmogaus ryšiai, svarbūs tiek vaiko tapatumo formavimuisi, tiek kaip modelis ateities santykių kūrimui. Individo *aš* formuojasi per santykį su kitu, t.y. su globėjais, kurie patvirtina vaiko egzistavimą ir kuria pagrindą, kaip asmuo suvokia save (Laing, 1960). Patiriant saugumą iš globėjų formuojasi savęs kaip vertingo ir pakankamo vaizdas (Liu, 2008). Bowlby (1977) prierašumo teorijoje akcentuojama tėvų rūpesčio kokybės svarba ir teigiama, kad tėvų jautrumas ir reagavimas į vaiko poreikius formuoja saugius arba nesaugius ryšius. Ainsworth empiriniuose tyrimuose išplėtojo ir įtvirtino Bowlby teoriją, išskirdama skirtingus prierašumo stilius: saugų, vengiantį, nerimastinę, dezorganizuotą, kurie veikia tiek būdus, kuriais asmuo kurs santykius ateityje, tiek savęs suvokimą (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 2015). Ryšių su tėvais kokybė gali būti apibūdinama per rūpesčio ir kontrolės dimensijas, veikiančias tapatumo formavimąsi. Tėvų rūpestis gali veikti tapatumą per sąsają su saviverte: kai asmuo patiria daugiau paramos iš tėvų, jis ar ji gali suvokti save kaip svarbesnį tėvų ir savo akyse (Plunkett, Henry, Robinson, Behnke, & Falcon, 2007), o tėvų rūpesčio stoka per atstūmimą gali sukelti neigiamas mintis apie save (Miranda, Affuso, Esposito, & Bacchini, 2016). Paauglystėje – tėvų rūpestis susijęs su tapatumo krizės įveikimu ir aiškių asmeninių nuostatų išryškiniu (B. P. O'Connor, 1995). Kitas aspektas – psichologinė kontrolė – gali reikšti įsibrovimą į asmeninį gyvenimą ir gali būti suvokiama kaip pavojus autonomijai (Shek, 1998), kuri svarbi formuojantis tapatumui. Be to kontrolė neigiamai veikia gebėjimą įsipareigoti ir

identifikuotis su prisiimtais įsipareigojimais, formuojantis tapatumui (B. P. O'Connor, 1995). Taigi savo vertės pajautimui, savojo „aš“ formavimuisi svarbi santykių su tėvais kokybė: patiriamas rūpestingumas gali palankiai veikti tapatumo formavimąsi, o kontrolė apsunkinti.

1.2.2. Tėvai vyriško tapatumo formavimosi procese

Ryšiai su tėvais yra svarbūs tapatumo formavimuisi, o viena iš tapatumo dalių gali būti vyriškumas, kuris formuojasi tiek platesniame kultūros lauke, tiek šeimoje (Davis, 2007; Sokal, Seifert, & Piotrowski, 2001), kurioje ir įvyksta pirmi susidūrimai su socialiniu kontekstu. Anot Stets ir Burke (2000) pagrindinės teorijos aiškinančios vyriškumo (ar moteriškumo) formavimąsi išskiria du procesus: 1) asmuo supranta, kad jis yra vyras (ar moteris); 2) asmuo išmoksta, ką reiškia būti vyru (moterimi) vyriškumo (moteriškumo) aspektu. Psichoanalitiniu požiūriu, lyties tapatumas vystosi per identifikaciją su tos pačios lyties tėvu. Identifikacijai svarbūs Edipo komplekso procesai, kai vaikas jaučia potraukį prie priešingos lyties tėvo ir neapykantos bei pavydo jausmus tos pačios lyties tėvui, kol galiausiai konfliktas išsprendžiamas identifikuojantis su tos pačios lyties tėvu ir gaunant patvirtinimą iš priešingos lyties tėvo (Freud, 1925). Taip berniukai per identifikaciją mokosi vyriškumo iš savo tėvo. Mokymosi teorijų perspektyvos tyrėjai teigia, kad šeima svarbi dėl suteikiamų pastiprinimų ir bausmių, kurie formuoja lyčiai būdingą elgesį ir nuostatas (pavyzdžiui, berniukai skatinami žaisti su mašinomis ir neverkti) (Fagot, Rodgers, & Leinbach, 2000). Visgi mokymasis gali vykti ir imituojant tėvų elgesį. Socialinėje kognityvinėje teorijoje modeliavimo idėja nusakoma, kad matydamas ir kartodamas tėvų elgesį vaikas supranta lyčių skirtumus ir perima dalį lyčių vaidmenų imituodamas (Bandura, 1925/2009; Bussey & Bandura 1999). Taigi vyriško tapatumo vystymosi procese abiejų tėvų elgesys ir vaiko tapatinimasis su tėvu ar jo imitavimas yra formuojantis kultūroje vyrams priimtinas nuostatas ir elgesį.

Bandant suprasti šeimos įtaką vyriško tapatumo formavimuisi neretai didesnis akcentas skiriamas tėvo svarbai. Tėvų komunikuojami Vakarų kultūroje tradiciškais laikomi imperatyvai (būti fiziškai ir emociškai stipriu, gerbiamu, atsakingu), bei šių imperatyvų matymas tėvų elgesyje prisideda prie sūnų vyriškumo formavimosi (Strasser, 2012). Tėvai yra autoritetingos figūros ir sūnams yra tarsi kryptis formuojant pačių vyriškumo sampratą, tačiau tėvai taip pat gali trukdyti sūnų vyriškumo formavimuisi, kai mato, kad jis neatitinka jų pačių ar vyraujančio vyriškumo diskurso (Strasser, 2012). Iškyla svarbus aspektas – galimas tėvo spaudimas per dideliu įsitraukimu į sūnaus vyriškumo formavimą, kai turima tam tikra vizija, koks sūnus turėtų būti. Anot Rasmussen, ir kolegų (2018) vyriškumo idealai išsiskynę tėvo ir sūnaus ryšių aspektuose, t.y. tėvų susirūpinimas, kaip „padaryti“ iš sūnų vyrus yra per tam tikrą laiką kultūroje susiformavusios tendencijos tarp sūnų ir tėvų. Visgi vyriškumo formavimosi procesas nėra toks linijinis, kai viskas perimama iš tėvo. Strasser

(2012) disertacijoje tyrinėdamas tėvų-sūnų santykį ir vyriškumo suvokimą bei konstravimą nustatė, kad per santykį su tėvu sūnus gali perimti tiek tradicinio, tiek netradicinio vyriškumo aspektus, kaip emocijų priėmimo ir rūpestingumo raiškos svarba. Visgi emocijų priėmimą įtraukti į asmeninę vyriškumo sampratą sūnūs gali, tiek matydami tėvo pavyzdį priimant emocijas, tiek matydami tėvų emocinio išitraukimo trūkumą, gali patys stengtis vystyti jausminę sritį savo gyvenime (Strasser, 2012). Tai pagrindžia ir kiti tyrimai, kuriuose akcentuojama, jog lyties tapatumą vyrai gali kurti ne tik per identifikaciją su tėvu, bet priešingai, nesiidentifikuodami su tam tikrais tėvo elgesio aspektais ir patirdami empatiją iš mamos ieškoti kitų vyriško tapatumo aspektų (Pease, 2000). Taip vyrišką tapatumą galima formuoti ir atmetant tam tikrus tėvo demonstruojamus vyriškumo aspektus. Taigi tėvo figūra iškyla kaip svarbi formuojantis vyriškam tapatumui, tiek kaip vyriško tapatumo pavyzdys ar modelis, tiek kaip vyriškas tapatumas, kuriam galima priešintis ir kurį galima perkonstruoti.

Visgi nors tėvo vaidmuo svarbus, vaikas dažniausiai auga šeimos aplinkoje ir su mama, tačiau, anot Hudson (2018) tyrimuose apie vyriškumo socializaciją mamų vaidmuo yra nepakankamai tyrinėjamas. Pleck (2010) išsako kritišką poziciją į tyrimus apie tėvo vaidmenį, neįtraukiant mamos auklėjimo įtakos, kadangi paprastai tyrimuose motinos ir tėvo auklėjimo būdai stipriai susiję. Nors akcentuojama, kad labiausiai su sūnų požiūriu į lyties stereotipus susijusios tėvo nuostatos, visgi abiejų tėvų elgesys prognozuoja požiūrio į lyčių vaidmenis formavimąsi ir prisideda prie lyčių stereotipų kūrimo (Halpern & Perry-Jenkins, 2016). Be to galima kalbėti ir apie mamos specifiską indėlį į vyriškumo formavimąsi. Hudson (2018) tyrime nagrinėjama aktyvi mamų pozicija, kai jos skatina tam tikrų aspektų įtraukimą į sūnų vyriškumo koncepciją, pavyzdžiui, motinos priimdamos savo sūnų emocijas skatino jų raišką, kaip vyriškumo dalį. Kitas svarbus aspektas, kurį pateikia Diamond (2004) teigdamas, kad nors berniukai bando nesiidentifikuoti su motina ir moteriška tapatybe ir juda link vyriškos, tačiau taip pat ir tarpusavio sąveika tarp tėvo ir motinos prisideda prie vyriškos tapatybės formavimosi. Be to Silverstein, Auerbach ir Levant (2002) aptardami lyčių vaidmenų įtampos keliamas pasekmes teigia, kad joms poveikį gali daryti labiau lygiavertiško santykio tarp tėvo ir motinos kūrimas. Taip santykiai tarp tėvo ir motinos gali veikti lūkesčius vyriškumui ir prisidėti prie didesnio savo vyriškumo priėmimo. Taigi mamos vaidmuo vyriško tapatumo formavimesi irgi svarbus ir gali būti matomas tiek per santykį su tėvu, tiek tam tikros aktyvios pozicijos prisiėmime.

1.2.3. Ryšių su tėvais kokybės svarba vyriško tapatumo formavimesi

Aptariamieji tyrimai apie tėvų svarbą identifikuojantis, atmetant, formuojant vyriškumą dėl tam tikro demonstruojamo elgesio ar nuostatų lyčių atžvilgiu, tačiau mažiau dėmesio skiriama, kokios santykių dimensijos gali veikti, kad tam tikri aspektai integruojami, o kiti ne. Nors mokslinėje

literatūroje plačiai aptariama, kaip tėvo vyriškumo idealai veikia sūnus, kaip svarbesnis aspektas išryškėja tėvo ir sūnaus santykio šiluma nei tėvo vyriškumo laipsnis. Berniukai, kurie patiria šilumą santykyje su tėvu labiau save sieja su kultūroje išreikštomis vyro vaidmens normomis (Lamb, 2010). Jau minėta tėvo svarba vyriškumo formavimuisi per identifikaciją, tačiau svarbu, kad tokia identifikacija matoma, kaip priklausanti nuo pozityvaus ir šilto santykio tarp sūnaus ir tėvo (Payne & Mussen, 1956). Visgi ne tik tėvo, bet abiejų tėvų rūpestis ir socialinių bei mokyklos veiklų priežiūra yra reikšmingi tapatumo susiformavimo prognostiniai veiksniai ir nurodo, kad tėvų įsitraukimas sukuria struktūrą, kuri leidžia tyrinėti tapatumą (Sartor, 1999). Kaip kuriantys priešingą efektą ryškėja kontrolė ir perdėta globa. Pavyzdžiui, perdėta motinų globa trukdo sūnams vystyti savo nepriklausomybę, kuri yra svarbi vyriško tapatumo dalis (Brandth & Kvande, 1998). Visgi yra tyrimų, rodančių, kad santykio su tėvais kokybė neturi reikšmės vyraujančių vyriškumo normų perėmimui. Van Doorn, Dye ir Gracia (2020) tyrimas parodė, kad nei suvokta santykio su tėvu, nei su mama kokybė neprognozuoja hegemoniško vyriškumo, tačiau draugų palaikymo sumažėjimas susijęs su sustiprėjusiomis hegemoniško vyriškumo normomis. Taigi nors tėvo rūpesčio svarba minima dažniau, visgi abiejų tėvų rūpestis išryškėja kaip svarbi sąlyga formuoti vyrišką tapatumą, tačiau motinos perdėta globa gali riboti vyriškumo formavimąsi per nepriklausomybės varžymą, be to santykiai su tėvais kartais nėra svarbiausi veiksniai, darantys įtaką vyriškumo normų perėmimui.

Kita kryptis tyrimų apie vyriškumo ir ryšių su tėvais sąsajas sutelkta į prierašumą ir patiriamą lyčių vaidmenų konfliktą. Lyčių vaidmenų konfliktas nusako psichologinę būseną, kai lyčių vaidmenys turi neigiamas pasekmes, patiriant asmeninį susivaržymą, nuvertinimą ir pan. (O'Neil, Good, & Holmes, 1995). Vyrai, kurie suvokia savo tėvą ir save kaip patiriančius mažiau lyčių vaidmenų konflikto jaučia didesnę prisirišimą prie abiejų tėvų, o tie, kurie ir tėvus, ir save suvokia kaip patiriančius daugiau streso dėl lyčių vaidmenų, jaučia didesnę psichologinį atstumą nuo abiejų tėvų (DeFranc & Mahalik, 2002). Nors sąsajos matomos santykiuose su abiem tėvais, jos stipriau išreikštos santykyje su tėvu (DeFranc & Mahalik, 2002). Tai nurodo ne tik į galimą ryšių įtaką patiriamam konfliktui dėl vyriškumo, bet ir galimą tėvo patiriamo konflikto poveikį santykiui su sūnumi. Tyrimuose, kurie žvelgia į atskirus lyčių vaidmenų konflikto aspektus nustatyta, kad santykių su mama ir tėvu suvokimas kaip saugesnių, patiriant daugiau emocinio rūpesčio ir mažiau konfliktų, susijęs su mažesniu patiriamu lyčių vaidmenų konfliktu suvaldyto emocionalumo srityje, tačiau didesniu susirūpinimu dėl sėkmės, galios ir konkuravimo (Fischer & Good, 1998). Vadinasi, tėvų rūpestis galimai prisideda prie mažesnės emocijų kontrolės, tačiau stiprina sėkmės, galios ir konkuravimo siekimo išreikštumą. Kitas tyrimas patvirtina, kad suvaržytas emocionalumas susijęs su mažiau patiriamu prierašumu tiek su tėvu, tiek su motina, bet susirūpinimas dėl sėkmės, galios ir konkuravimo susijęs tik su mažesniu prierašumu su tėvu (Blazina & Watkins, 2000). Galiausiai

Schwartz, Waldo ir Higgins (2004) žvelgdami į konkrečius prieraišumo stilius, nustatė, kad vyrai su saugiu prieraišumo stiliumi pasižymi mažesniu suvaržytu emocionalumu palyginus su vyrais, kuriems būdingi nerimastingas, vengiantis ar dezorganizuotas prieraišumo stiliai. Taigi patirdami daugiau rūpesčio santykiuose su tėvais, vyrai patiria mažiau lyčių vaidmenų konflikto: mažesnis suvaržytas emocionalumas išryškėja kaip susijęs su saugiu prieraišumu su tėvais, bet sąsajos su sėkmės, galios ir konkuravimo siekimu nėra vienareikšmiškos ir galimai veikiamos ir kitų aspektų.

Siekiant suprasti, kodėl ryšiai su tėvais veikia patiriamas neigiamas pasekmes dėl lūkesčių vyriškumui, galima remtis DeFranc ir Mahalik (2002) teiginiu, kad patiriamas lyčių vaidmenų konfliktas ir iš jo kylantis stresas susijęs su pasekmėmis, kylančiomis iš Ainsworth minėtų vengiančio ir nerimastingo prieraišumo stilių. Pavyzdžiui, kai globėjas suvokiamas kaip nenuoseklus, kai jaučiamasi ir norimu, ir atstumiamu, vystosi nerimastingas prieraišumo stilius, kuris gali vesti į neužtikrintą savęs suvokimą, o kai globėjas suvokiamas kaip atstumiantis vaiko reikmes ir nesuteikiantis rūpesčio bei saugumo, tarkim sakant „neverk kaip mergaitė“, vystosi vengiantis prieraišumo stilius, kuris gali vesti į savęs suvokimą kaip nereikalingo (DeFranc & Mahalik, 2002). Tokie negatyvūs vidiniai modeliai apie save gali vesti į pernelyg didelę identifikaciją su tradiciniu požiūriu į vyriškumą ir per jį kurti tapatumo jausmą (Schwartz et al., 2004), o tokia rigidiška identifikacija susijusi su neigiamomis pasekmėmis. Taip iš nesaugaus prieraišumo kylantys nepakankamumo ir neužtikrintumo jausmai savo tapatumu, savo vyriškumu gali atsispindėti bandyme pernelyg sekti vyriškumo normomis. Taigi galima daryti išvadą, kad asmuo save ir savo vyriškumą priima labiau, jei jam būdingas saugesnis prieraišumas dėl patirto pakankamo rūpesčio iš tėvų vaikystėje, tačiau patyręs atstūmimą ar nenuoseklumą rūpestyje asmuo gali būti linkęs savo vyrišką tapatumą konstruoti pernelyg rigidiškai susisiedamas su tradiciniais vyriškumo idealais.

1.2.4. Ryšių su tėvais svarbos vyriškumui apibendrinimas

Tėvai svarbūs vyriško tapatumo formavimuisi tiek demonstruodami lyčiai specifinio elgesio modelius, tiek nuostatas į vyriškumą ir moteriškumą. Nors akcentuojama identifikacijos su tėvu svarba ar jo elgesio modeliavimas, tam tikri vyriškumo aspektai gali būti performuluojami ar atmetami iš susidūrimo su tėvo vyriškumu ar tėvo ir mamos santykiu. Visgi šiems procesams svarbi santykių su tėvais kokybė, kuri apskritai svarbi tapatumo formavimuisi, savo vaizdo kūrimui, savivertės vystymuisi. Saugus prieraišumas, patiriant rūpestingumą iš tėvų prisideda prie vyriško tapatumo formavimosi pozityviu būdu, tačiau rūpesčio trūkumas ir atstūmimas gali vesti į pernelyg rigidišką vyriškumo standartų perėmimą ir neigiamas pasekmes. Visgi tyrimuose didžiausias dėmesys skiriamas tam, kaip iš tėvų perimamos su lytimi susijusios normos ir mažiau dėmesio

skiriama klausimui, kokie specifiniai santykių aspektai su kiekvienu iš tėvų prisideda prie vyriško tapatumo formavimosi ir savipakankamumo jausmo dėl savo vyriškumo.

1.3. Suicidiškumas vyriškumo ir ryšių su tėvais kontekste

1.3.1. Suicidiškumo samprata

Suicidiškumas gali būti suprantamas kaip savižudybės rizika, kurią apibūdina suicidinė ideacija, t.y. mintys apie savižudybę, ir ketinimai nusižudyti, ypač esant išplėtotam savižudybės planui (APA psichologijos žodynas). Visgi suicidiškumas gali apimti ir bandymą nusižudyti (Borders, 2020). Siekiant įvertinti ir geriau prognozuoti savižudybės riziką taip pat svarbu įvertinti suicidinės ideacijos intensyvumą ir platumą (Beck, Kovacs, & Weissman, 1979) bei galimus rizikos ir apsauginius veiksnius. Taigi suicidiškumu laikoma tikimybė, kad asmuo gali nusižudyti, o apie tokią tikimybę sprendžiama iš ankstesnio suicidinio elgesio bei rizikos ir apsauginių veiksnių.

Siekiant suprasti suicidiškumą ir savižudybes skirtingose suicidologijos teorijose atsižvelgiama į įvairius aspektus. Shneidman (1998/2002) Psichologinio skausmo modelyje būtina savižudybės sąlyga laikomas netoleruotinas psichologinis skausmas, kuris kyla dėl nepatenkintų psichologinių poreikių. Joiner (2005) Tarpasmeninėje psichologinėje savižudybių teorijoje (*angl.* Interpersonal-Psychological Theory of Suicide) iškeliamas jausmas, kad esi našta, santykių sunkumų ir gebėjimo nusižudyti sąveikos svarba. R. C. O'Connor (2011) Integraciniame suicidinio elgesio motyvacijos-valios modelyje (*angl.* Integrated Motivational-Volitional Model of Suicidal Behavior) suicidinę ideaciją skatina pralaimėjimo ir buvimo tarsi spąstuose jausmai. Paminėjome tik kelias teorijas, kuriose suicidiškumas suprantamas per skirtingus aspektus, visgi kyla klausimas, kaip šie ir kiti veiksniai gali padėti paaiškinti būtent vyrų savižudybes. Toliau bus aptarta, kaip vyriškas tapatumas ir ryšiai su tėvais gali būti suprasti suicidiškumo kontekste, kaip didinantys ar mažinantys savižudybės riziką.

1.3.2. Vyriškumas savižudybių kontekste

Suicidologijos tyrimuose skirtumai tarp lyčių ryškėja kaip aktuali tema, kurios analizei svarbi kultūrinė erdvė. Neretai pats savižudybės veiksmas, jo „sėkmės“ ir motyvų interpretacija visuomenėje gali būti suprantama skirtingai, pavyzdžiui, savižudybė traktuojama kaip vyriškas poelgis, o bandymas nusižudyti kaip moteriškas (Canetto & Lester, 1998). Tokia interpretacija gali būti suvokiama vyriškumo ir moteriškumo normų kontekste. Siekiant suprasti vyrų savižudybes sąsajų bandoma ieškoti su vyrišku tapatumu.

Vyrų savižudybėms suprasti Coleman Kaplan ir Casey (2011) pasiūlė teorinį modelį, sutelktą į *tradicinį vyriškumą*. Apžvelgę vyrų savižudybių tyrimus ir išskyrę vyrų savižudybėms specifiskus aspektus: retesnę kreipimąsi į psichikos sveikatos specialistus, letališkesnių savižudybės priemonių pasirinkimą, savižudybės įvykdymą po gyvenimo pasikeitimų tokių, kaip darbo netektis, verslo žlugimas, santykių netektis, viešas pažeminimas, Coleman su kolegomis (2011) priėjo išvadą, kad šiuos aspektus galima suprasti, pasitelkiant tradicinio vyriškumo sampratą. Autoriai apibrėžia tradicinį vyriškumą kaip socialinių normų visumą, kuri apima varžymąsi, sėkmės siekimą, savikliovą, jėgą, emocijų ir to, kas suvokiama kaip moteriška, vengimą, orientaciją į veiksmą ir pykčio bei smurto priimtinumą (Coleman et al., 2011). Aiškindami tradicinio vyriškumo įtaką savižudybėms mokslininkai remiasi Baumeister (1990) pabėgimo teorija, kurioje savižudybė suprantama kaip pabėgimas nuo emociškai slegiančio ir netoleruojamo savęs, kaip nevykusio ar netinkamo, vaizdo ir su tuo susijusių neigiamų pasekmių. Anot Coleman ir kolegų (2011) toks nebetoleruotinas savęs vaizdas iškyla, jaučiant vyriškumo lūkesčių išpildymo nesėkmę, galinčią pasireikšti darbo netektimi, skyrybomis, suvokta profesinė klaida ir pan., o tai gali vesti į pabėgimą nuo suvoktos nesėkmės per savižudybę. Tokia pabėgimo nuo vyriškumo išpildymo nesėkmės samprata ryškėja ir kokybiniuose tyrimuose, kuriuose savižudybė interpretuojama kaip kompensacinis vyriškumo aktas: kaip būdas nuslėpti nesėkmės, silpnybes, nesugebėjimą atitikti vyriškumo idealų (Rasmussen et al., 2018). Taigi vienas iš būdų suprasti vyrų savižudybes yra suicidinę motyvaciją sieti su nesugebėjimu atitikti vyriškumo normų.

Taip pat ne tik nesugebėjimas atitikti vyriškumo lūkesčių, bet ir pačios vyriškumo normos tyrimuose matomos kaip problema, prisidedanti prie didesnės savižudybės rizikos. Tyrimai rodo, kad pasižymintys labiau išreikštu tradiciniu vyriškumu, pasižymi ir didesne savižudybės rizika (Coleman, 2015; Feigelman, Coleman, & Rosen, 2021). Visgi dėl aiškių ribų, kas patenka į tradicinio vyriškumo sampratą, nebuvimo, prasmingiau kalbėti apie atskiras savybes, siejamas su vyriškumu. Australijoje atliktame longitudinaliniame tyrime analizuota suicidinė ideacija ir dominuojančios vyriškumo normos: darbo, dominavimo, rizikavimo, heteroseksualumo, galios prieš moteris, emocinės kontrolės, smurto, *playboy* įvaizdžio, statuso siekimo, laimėjimo ir savikliovos, (Pirkis et al., 2017). Nustatyta, kad suicidinį mąstymą prognozuoja tik vienas dominuojančio vyriškumo aspektas – *savikliova*. Žvelgiant į paauglių ir jaunų suaugusiųjų vyrų imtį T. King su kolegomis (2020) nustatė, kad didesnis konformizmas *smurto* ir *savikliovos* normoms susijęs su didesne savižudybės rizikos tikimybe. Priešingame amžiaus kontinuume gale esančių 80 metų amžiaus ir vyresnių vyrų kokybiniame tyrime savižudybė buvo įvardinta kaip racionali alternatyva didėjančiai priklausomybei nuo kitų ir siejama su hegemoniško vyriškumo idealais – *nepriklausomybe* ir *savikliova* (K. King et al., 2020). Savikliova ryškėja kaip svarbi vyriškumo dalis savižudybių kontekste įvairiuose amžiaus tarpsniuose.

Į vyriškumą žvelgiant per minėtą archetipinių scenarijų sampratą taip pat nustatomi su didesne suikidine rizika susiję aspektai: kuo labiau asmuo mano, kad jam reikia kovoti ir laimėti bei kontroliuoti emocijas, tuo jis išsako didesnę savižudybės riziką (Seager et al., 2014). Galligan ir kolegų tyrime (2010) suvaržytas emocionalumas taip pat įvardijamas kaip didesnės savižudybės rizikos veiksnys. Taigi tyrimai rodo suikidiskumo sąsajas su kai kuriais vyriškumo aspektais, kurie taip pat nevienodai svarbūs skirtingo amžiaus vyrų grupėse, visgi saviklioia ir suvaržytas emocionalumas ne viename tyrime išryškėja kaip susiję su suikidine rizika.

Nagrinėjant vyrų nuostatas į savižudybę aiškėja, jog savižudybė gali būti suprantama kaip būdas pademonstruoti vyriškumą arba suvokiama kaip leistinas būdas vyrams tvarkytis su gėdos, pažeidžiamumo, netekties jausmais (Meissner et al., 2014). Kita vertus, pagalbos siekimas yra siejamas su moterišku elgesiu, todėl vengimas kreiptis pagalbos gali būti suprastas kaip bandymas apsaugoti vyriškumo statusą (O'Brien, Hunt, & Hart, 2005). Tiek asmeniniame, tiek kultūriniame lygmenyje vyriškumas iškyla kaip vienas svarbiausių veiksnių. Tyrimų apžvalgoje nustatyta, kad specifiniai vyrų rizikos veiksniai asmeniniame lygmenyje yra rigidiškos įveikos strategijos ir hegemoniškas vyriškumas, o kultūriniame – savižudybės priimtinumas kultūroje ir jos siejimas su vyriškumo aktu (Canetto, 2017). Remiantis R. C. O'Connor (2011), palankias nuostatas savižudybių atžvilgiu ir savižudybės siejimą su vyriškumu galime laikyti motyvaciniais moderatoriais, kurie veikia perėjimą nuo pralaimėjimo ir pažeminimo jausmo prie suikidinių ketinimų. Taigi pati savižudybė gali būti traktuojama kaip vyriškumo įrodymas ir priimtinas būdas vyrui „spręsti“ problemas.

Vis dėlto vyriškumas gali būti ir apsauginis veiksnys nuo savižudybės rizikos. Jaunų suaugusiųjų vyrų tyrime nustatyta, kad varžymasis ir sėkmės siekis veikia kaip apsauginiai veiksniai nuo suikidiskumo (Galligan, Barnett, Brennan, & Israel, 2010). Tyrime, kuriame į vyriškumo apibrėžimą buvo įtraukti tokie bruožai, kaip gebėjimas ginti savo įsitikinimus, nepriklausomybė, asertyvumas, lyderystė, dominavimas, polinkis rizikuoti, agresyvumas, Hunt, Sweeting, Keoghan ir Platt (2006) nagrinėjo sąsajas tarp suikidinės ideacijos ir vyriškumo skirtingo amžiaus vyrų grupėse. Tyrėjai nustatė, kad vyriškumas nebuvo susijęs su suikidine ideacija jauniausių – ankstyvojo suaugusiojo amžiaus vyrų grupėje (apie 23 m.), o vyresnio amžiaus vyrų (apie 43 m.) grupėje vyriškumas buvo susijęs su mažesne savižudybės rizika, dar vyresnių vyrų grupėje (apie 63 m.) vyriškumas taip pat buvo susijęs su mažesne savižudybės rizika, tačiau sąsaja nebuvo statistiškai reikšminga (Hunt et al., 2006). Galiausiai ryškaus vyrų savižudybių kontekste įvardijamo aspekto – vyrų nesikreipimo pagalbos – kitą pusę atskleidė Oliffe, Ogradniczuk, Bottorff, Johnson ir Hoyak (2012) kokybiniame depresija sergančių vyrų tyrime. Autoriai nustatė, kad kai kuriems vyrams dorotis su depresija ir mintimis apie savižudybę padeda tokie vyriškumo aspektai, kaip susisiejimas

su artimaisiais per šeimos saugotojo ir tėvo vaidmenis, kartu pagalbos siekimą traktuojant kaip išmintingą ir racionalų sprendimą, padedantį atgauti savikontrolę. Taigi vyriško tapatumo elementai gali būti ir padedančiais veiksniais dorojantis su problemomis ir sietis su mažesne savižudybės rizika.

1.3.3. Santykiai su tėvais suicidiškumo kontekste

Savižudybių tyrimų kontekste svarbus vaidmuo tenka ryšiams su kitais: santykiai suprantami kaip rizikos (Burón et al., 2016) ar apsauginis veiksnys (Johnson, Wood, Gooding, Taylor, & Tarrier, 2011). Lietuvoje atliekamų tyrimų rezultatai taip pat rodo santykių svarbą – savižudybių Vilniaus mieste analizės atskleidžia, jog santykių su artimaisiais (tėvais, vaikais, sutuoktiniu) problemos įvardijamos tarp pagrindinių savižudybės priežasčių, nusižudžiusių artimųjų požiūriu (Gailienė et al., 2020; Skruibis et al., 2019). Santykių sunkumai ir išsiskyrimai minimi kaip svarbūs būtent vyrų savižudybės veiksmą iššaukiantys veiksniai (*angl.* triggers) (Scourfield et al., 2012). Nors santykiai minimi kaip vienas iš svarbių aspektų savižudybių kontekste, ne taip dažnai tyrimuose atsižvelgiama į santykius su tėvais. Vaiko ir tėvų santykis gali prisidėti prie santykių su kitais sunkumų ateityje, o ryšio su kitais sunkumai yra vienas iš dviejų pagrindinių Joiner (2005) savižudybių teorijos komponentų, nusakančių noro nusižudyti formavimąsi. Taip vienas iš būdų suprasti ryšių su tėvais sąsajas su savižudybėmis gali būti per poveikį tolesnei santykių mezgimo istorijai.

Visgi galima kalbėti ir konkrečiai apie ryšius su tėvais kaip atskirą komponentą ir kaip jis siejasi su suicidine rizika. Love ir Durtschi (2020) jaunų suaugusiųjų tyrime, atsižvelgdami į įvairius rizikos ir apsauginius veiksnius bei santykių su tėvais kokybę, nustatė, kad suicidinė ideacija buvo labiau būdinga tiems, kurie santykius su tėvais paauglystėje vertino kaip nusakomus trūkumu artumo ir pasitenkinimo bendravimu srityse nei tiems, kurie santykiais buvo patenkinti. Tačiau tiriamieji, kurie vaikystėje santykius su tėvais vertino kaip gerus, bet nurodė jų prastėjimą tarp paauglystės ir suaugusiųjų laikotarpių, pasižymėjo didžiausia suicidinės ideacijos ir savižudybės bandymo tikimybe. Taigi ryšių su tėvais poveikis svarbus įvairiais amžiaus tarpsniais ir gali prisidėti prie suicidiškumo suaugusiojo amžiuje. Žvelgiant į tyrimus skirtingose kultūrose galima paminėti, kad šešių Europos šalių: Italijos, Ispanijos, Prancūzijos, Nyderlandų, Vokietijos ir Belgijos, tyrime buvo nustatyta, kad su suicidiškumu suaugusiojo amžiuje siejasi retrospektyviai suvoktas tiek mamos, tiek tėvo rūpesčio trūkumas vaikystėje (Heider et al., 2007), o Taivane atliktame suicidine rizika pasižyminčių kareivių tyrime nustatyta, kad jiems labiau būdinga suvokti patyrus mažiau tėvų rūpesčio ir autonomiją skatinančio elgesio bei daugiau abejingumo ir perdėtos globos (Huang, Tzeng, Lin, & Chung, 2017). Savižudybių tyrimų, kuriuose atsižvelgiama į santykius su tėvais per rūpesčio, perdėtos globos ir kontrolės dimensijas, apžvalga rodo, jog tėvų (tiek mamos, tiek tėvo) kontrolė yra labiausiai susijusi su suicidiniu elgesiu. Mamos rūpesčio trūkumas arba perdėta globa bei tėvo rūpesčio trūkumas taip

pat didina suicidinio elgesio riziką, visgi įvairių tyrimų rezultatai apie tėvo perdėtą globą nėra vienareikšmiai (Goschin, Briggs, Blanco-Lutzen, Cohen, & Galynker, 2013). Taigi tyrimuose suicidinės rizikos kontekste dažniausiai išryškėja abiejų tėvų rūpesčio trūkumas ir pernelyg didelė kontrolė kaip pagrindinės su didesne savižudybės rizika susijusios dimensijos.

Iki šiol aptartos ryšių su tėvais sąsajos su suicidiškumu buvo minimos apibendrintai, neišskiriant lyčių skirtumų, visgi svarbu, kaip ryšio su tėvais kokybė veikia būtent vyrų suicidiškumą. Žvelgiant į vyrų savižudybes, jų tėvų požiūriu, aiškėja, jog mamos dažnai turi gana artimus ryšius su sūnumi, bet santykiai su tėvu dažniau pasižymi pasitikėjimo ir tėvo prieinamumo trūkumu, ypač laikotarpiu prieš savižudybę (Törnblom, Werbart, & Rydelius, 2013). Jaunų vyrų savižudybių psichologinės autopsijos tyrime apklaustieji nusižudžiusių artimieji vedė paralelę tarp jauno vyro noro įrodyti, kad yra suaugęs vyras tarp kitų vyrų, ir ankstesnės istorijos, kai sekė suvokiamo sėkmingo tėvo žingsniais (Rasmussen et al., 2018). Vadinasi, tėvas gali būti aukštų lūkesčių, kai siekiama įrodyti kompetenciją, sėkmę, vyriškumą, šaltinis, o savižudybė tampa būdu nuslėpti nesėkmę pildant tuos lūkesčius. Tyrime, kuriame buvo lyginami Ispanijos ir Prancūzijos tiriamųjų rezultatai paaiškėjo, kad motinos suvokimas kaip pernelyg globojančios buvo susijęs su didesne suicidinio bandymo rizika ispanų vyrų imtyje, tačiau prancūzų vyrų imtyje buvo susijęs su mažesne rizika (Kovess-Masfety et al., 2011). Tai skatina kelti prielaidas apie ryšio su tėvais suvokimo ir sąsajų su vyrų suicidiškumu skirtumus skirtingose kultūrose. Lietuvoje atliktas tyrimas parodė, jog turintys minčių apie savižudybę vyrai nuo neturinčių skiriasi tuo, kad iš tėvo gaunamą rūpestingumą vertina kaip mažesnę (Grigienė et al., 2015). Taigi vyrų suicidinė rizika gali būti susijusi su skirtinga santykių su tėvais kokybe bei tokios sąsajos gali būti veikiamos kultūrinių skirtumų. Visgi kyla sunkumai bandant gilintis į tokias sąsajas detaliau dėl išryškėjusio tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjami tik vyrų duomenys ar lyčių skirtumai, trūkumo, kadangi tyrimuose dažniau nagrinėjama apibendrinta imtis, nemandant atsižvelgti į lyčių skirtumus arba skirtumų pakomentuoti neįmanoma dėl imčių ar dizainų ribotumų (Goschin et al., 2013).

1.3.4. Vyriškumo, santykių su tėvais ir suicidiškumo sąsajų apžvalgos apibendrinimas

Siekiant suprasti vyriškumo ir suicidinės rizikos ryšį ryškėja bendra tendencija, kad jaučiamas trūkumas ar nesėkmė pildant vyriškumo normas ar archetipines schemas siejasi su didesne savižudybės rizika. Kita vertus, normų pildymas pernelyg rigidiškai taip pat gali būti rizikos veiksnys. Apibendrintai galima kalbėti apie vyriškumo trūkumo ir pertekliaus kontinuumą, t.y. išgyvenamas trūkumas kuria pažeidžiamumą, bet pernelyg išreikšti idealai taip pat. Tam tikri vyriškumo aspektai, kaip saviklioja, emocijų kontrolė, kovojimo ar sėkmės siekis, nepriklausomybė gali būti susiję su didesne savižudybės rizika. Visgi tie patys aspektai kaip sėkmės siekimas, varžymasis, kitų saugotojo

vaidmuo, kontrolės prisiėmimas gali veikti kaip apsauginiai veiksniai. Toks skirtumas gali priklausyti nuo asmeninio santykio su vyriškumo normomis ir interpretacijos, todėl nagrinėjant vyrišką tapatumą svarbu kalbėti apie konkrečius aspektus ir konkrečias sąlygas ir kaip jie veikia viena ar kita kryptimi be kategoriškų teiginių, kad pats vyriškumas yra ydingas.

Analizuojant suicidiškumo ir santykių su tėvais sąsajas rūpesčio trūkumas ir kontrolė išryškėja kaip vieni svarbiausių komponentų, galintys prisidėti prie didesnės suicidinės rizikos. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį ir į kultūrinį kontekstą, kuris nurodo į skirtingai interpretuojamus ir nevienodą reikšmę suicidiškumui turinčius ryšio su tėvais aspektus. Be to analizuojant tik vyrų suicidiškumą išryškėja būtent tėvo nepasiekiamumo ir rūpestingumo trūkumo svarba. Siejant ryšius su tėvais su vyriškumu yra keliamos prielaidos, kad vyriškumo lūkesčių neišpildymo kančia ypač sustiprėja dėl to, kad neišpildomi tėvo sūnui keliami lūkesčiai ir savižudybė gali būti būdu nuslėpti nesėkmę būnant vyru.

1.4. Tyrimo problema ir tikslas

Nepaisant aukštų vyrų savižudybių rodiklių ir susidomėjimo vyriškumo tema savižudybių kontekste, yra nedaug empirinių studijų, kuriose taikoma lyčiai jautri prieiga (Rasmussen et al., 2018). Beveik universali tendencija, kad lytis yra vienas didžiausių rizikos veiksnių, todėl turėtų vesti prie išvados, kad didelė dalis suicidologijos tyrimų turėtų būti apie vyrų psichologiją ir elgesį, tačiau stebimos priešingos tendencijos, kai susitelkiama bendrai į socialinius, kultūrinius ir ekonominius veiksnius (Seager, 2019). Nors apie lyčių skirtumus savižudybių rodikliuose kalbama jau ilgai, bet vis dar nėra pakankamai dėmesio skiriama būtent vyrų savižudybėms ir kaip jos siejasi su vyriškumu arba skiriamas dėmesys gana ribotas per tradicinio ar hegemoniško vyriškumo kritiką, neatliepiant platesnio vyriško tapatumo supratimo. Šiame tyrime bandoma į vyrišką tapatumą žvelgti ne kaip į iš anksto apibrėžtą, su stereotipais siejamą ir problemas suponuojantį konstrukta, o naudojant instrumentą, kuris leidžia priartėti prie dar vieno vyriško tapatumo aspekto – pasitikėjimo savo vyriškumu.

Nors savižudybių tyrimuose nagrinėjami santykiai ir pripažįstama jų svarba tiek suicidinės motyvacijos, tiek apsauginių veiksnių kontekste, nėra daug tyrimų nagrinėjančių ryšius su tėvais vaikystėje ir suicidiškumą suaugusiojo amžiuje. Ypač trūksta tyrimų, analizuojančių tik vyrus, o ne bendrą imtį. Be to sąsajos nėra vienareikšmiškos. Santykiai su tėvais yra susiję su tuo, kaip asmuo mezga santykius suaugusiojo amžiuje, todėl gali paaiškinti ir dalį vėlesnių santykių sunkumų. Ryšiai su tėvais gali būti svarbūs vyriško tapatumo formavimuisi ir keliamų aukštų lūkesčių sau, kaip vyriui, kūrimui, todėl gali būti svarbu atsižvelgti ne tik į jų sąsajas su suicidine rizika, bet ir su vyriškumu.

Suicidologijoje akcentuojama kultūrinio konteksto svarba, o kultūriniai skirtumai tiek ryšiuose su tėvais, tiek vyriškumo normose svarbūs ir gali turėti įtakos tam, kaip suprantame savižudybės riziką. Lietuvoje tiek vyriškumo normos, tiek santykiai su tėvais gali skirtis nuo šalių, kuriose atliekama ir kurios publikuoja daugiausia tyrimų, todėl negalime būti tikri jų išvalgų pritaikomumu mūsų kultūroje.

Galiausiai Lietuvoje tyrimų apibendrinančių visus tris konstruktus taip pat nėra, todėl šio tyrimo tikslas – įvertinti sąsajas tarp suicidiškumo, vyriško tapatumo ir retrospektyviai suvoktų ryšių su tėvais vaikystėje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti, kaip susijęs vyriškas tapatumas ir retrospektyviai suvoktas ryšys su tėvu ir motina vaikystėje;
2. Nustatyti, kaip susijęs suicidiškumas ir vyriškas tapatumas;
3. Nustatyti, kaip susijęs suicidiškumas ir retrospektyviai suvoktas ryšys su tėvu ir motina vaikystėje;
4. Nustatyti vyrų suicidiškumą prognozuojančius veiksnius.

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvių imčiai sudaryti pasitelktas netikimybinės kvotinės atrankos metodas. Atsižvelgiant į 2020 m. Lietuvos populiacijos sandarą, pateiktą Lietuvos statistikos departamento buvo išskirtos kvotos pagal tris kriterijus: amžių, lytį ir gyvenamąją vietą (miestas ar kaimas). Vis dėlto moterys ir jauni asmenys, gyvenantys mieste, apklausoje buvo aktyvesni, todėl šių grupių tyrimo dalyvių kiekis yra didesnis nei numatyta pagal populiacijos sandarą. Iš viso tyrime dalyvavo 567 vyrai ir 1270 moterų, tačiau šiame darbe nagrinėjama tik vyrų imtis. Tyrimo dalyvių amžius svyravo nuo 18 iki 92 metų amžiaus ($M = 42,40$, $SD = 16,85$). Detalesni demografiniai tiriamųjų imties duomenys pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Tyrimo dalyvių demografiniai duomenys ($N = 567$)

Amžius, M (SD)	42,40 (16,85)
Gyvenamoji vieta	
Didmiestis arba miestas	382 (67,4%)
Miestelis arba kaimas	170 (30,0%)
Ne Lietuvoje	14 (2,5%)

Šeiminė padėtis	
Vedęs	301 (53,1%)
Nevedęs	216 (38,1%)
Išsiskyręs	37 (6,5%)
Našlys	13 (2,3%)
Išsilavinimas	
Aukštasis universitetinis	283 (49,9%)
Aukštasis koleginis	52 (9,2%)
Aukštesnysis	39 (6,9%)
Profesinis	60 (10,6%)
Vidurinis	109 (19,2%)
Pagrindinis	15 (2,6%)
Pradinis	5 (0,9%)
Kita	3 (0,5%)
Darbinė padėtis	
Dirba	383 (67,6%)
Studijuoja/mokosi	55 (9,7%)
Dirba ir studijuoja/mokosi	40 (7,1%)
Bedarbis	22 (3,9%)
Vaiko priežiūros atostogose	2 (0,4%)
Pensijoje	51 (9,0%)
Remiamas valstybės	7 (1,2%)
Kita	7 (1,2%)

2.2. Tyrimo instrumentai

Vyriškam tapatumui matuoti naudota *Hoffman lyties tapatumo skalė* (angl. Hoffman gender scale (HGS), Hoffman et al., 2000). Šia 14 teiginių skale matuojamas vienas iš lyties tapatumo aspektų – pasitikėjimas savo lyties tapatumu (moteriškumu/vyriškumu) (angl. gender self-confidence), kuris apibūdinamas tikėjimo, kad asmuo atitinka savo asmeninius vyriškumo ar moteriškumo standartus, intensyvumu (Hoffman et al., 2000). Pateikiamos atskiros skalės versijos vyrams ir moterims. Autoriai šį teorinį pasitikėjimo savo lytimi konstruklą nusako per du komponentus, kurie atitinkamai matuojami 2 subskalėmis: 1) lytis, kaip tapatybės dalis (angl. gender self-definition), 2) savo lyties priėmimas (angl. gender self-acceptance). Pirmasis komponentas nusako, kaip stipriai asmeniškai suprantamą vyriškumą ar moteriškumą asmuo laiko tapatybės dalimi,

o antrasis – kiek gerai individas jaučiasi būdamas vyru ar moterimi, t.y. kiek priima, gerbia ir vertina save, kaip moterį ar vyrą (Hoffman, 2006). Asmenys, kuriems būdingas stiprus savo lyties priėmimas savo moteriškumą ar vyriškumą mato kaip pozityvų dalyką, tačiau nebūtinai lytį laiko būtinu tapatybės komponentu (Hoffman et al., 2000). Šiame tyrime analizuojami tik vyrų duomenys, todėl siekiant didesnio aiškumo šie du konstruktai bus nusakomi per vyrų prizmę: lytis, kaip tapatybės dalis, bus atitinkamai vadinama vyriškumu, kaip tapatybės dalimi, o savo lyties priėmimas – savęs, kaip vyro, priėmimu. Vyriškumui, kaip tapatybės daliai, matuoti vartojami tokie teiginiai, kaip: „Buvimas vyru yra labai svarbi mano savęs vaizdo dalis“, „Mane geriausiai apibūdina mano vyriškumas“ ir kt., o savęs, kaip vyro, priėmimas vertinamas tokiais teiginiais, kaip: „Aš pasitikiu savo vyriškumu“, „Aš gerbiu save kaip vyrą“ ir kt. Šiuos ir kitus teiginius prašoma įvertinti pagal 6 balų Likerto skalės tipo atsakymus (1 = visiškai nesutinku, 6 = visiškai sutinku). Rezultatai gaunami apskaičiuojant kiekvienos subskalės vidurkį. Subkalių rezultatai gali varijuoti nuo 1 iki 6, aukštesni balai nurodo stipriau išreikštą matuojamą konstrukta (Hoffman et al., 2000).

Hoffman lyties tapatumo skalė buvo išversta į lietuvių kalbą gavus autorių leidimus instrumento vertimui ir naudojimui tyrime. Buvo atliktas atgalinis vertimas į anglų kalbą bei žvalgomojo tyrimo metu įvertinta, ar klausimai suprantami ir tinkami lietuvių kalbą vartojantiems gyventojams. Atlikus faktorinę analizę nustatyta, kad 4 klausimas pasižymėjo mažu faktorius svoriu abiem subskalėms (0,484 ir 0,441), todėl jo rezultatai buvo nenaudojami apskaičiuojant skalės balus (Grigienė, Skruibis, Dadašev, Rimkevičienė, Gailienė, 2022). Hoffman skalė pasižymi geromis psichometrinėmis charakteristikomis: autorių nurodomas vidinis suderinamumas: skirtingų subkalių Kronbacho $\alpha = 0,93$ ir $0,8$ vyrų imtyje. Šio tyrimo imtyje atitinkamai – Kronbacho $\alpha = 0,91$ ir $0,92$.

Suicidiškumas buvo matuojamas *Revizuotu savižudiško elgesio klausimynu* (angl. The Suicide Behaviors Questionnaire-Revised (SBQ-R), Osman et al., 2001). Lietuvišką versiją parengė Kirilovaitė ir Rimkevičienė (2018). SBQ-R vertina 4 skirtingus suicidiškumo dimensijas: 1) suicidinę ideaciją ir buvusius bandymus nusižudyti ilgalaikėje perspektyvoje (per visą gyvenimą); 2) suicidines mintis per paskutinius 12 mėnesių; 3) suicidinio bandymo grėsmę; 4) respondento įvardintą tikimybę, kad jis/ji mėgins nusižudyti. Taip bendras klausimyno įvertis apibūdina skirtingus suicidinės rizikos aspektus. Klausimyno rezultatai apskaičiuojami perskaičiavus atsakymus į autorių pateiktus balus ir suskaičiavus bendrą 4 klausimų sumą, kuri gali varijuoti nuo 3 iki 18, didesnis skaičius nurodo didesnę suicidinę riziką. Osman ir kitų (2001) nurodomas klausimyno vidinis suderinamumas: Kronbacho $\alpha = 0,88$ klinikinėje paauglių imtyje; $0,82$ mokinių imtyje; $0,87$ klinikinėje suaugusiųjų imtyje; $0,76$ studentų imtyje. Lietuvoje atliktų tyrimų duomenimis Kronbacho α studentų imtyje – $0,87$. SBQ-R instrumentui suteikta laisva prieiga naudojimui praktikoje ir tyrimuose. Lietuviškos versijos autorės suteikė leidimą naudoti išverstą instrumentą.

Ryšiui su tėvu ir mama matuoti naudojama Tėvų ir vaikų ryšio skalė (angl. Parental Bonding Instrument (PBI), Parker, Tupling, & Brown, 1979). Ši skalė leidžia įvertinti retrospektyviai suvokiamus ryšio su tėvu ir mama ypatumus vaikystėje ir paauglystėje iki sukankant 16 metų (Parker et al., 1979). Šiame tyrime naudojama sutrumpinta lietuviška versija (Skerytė-Kazlauskienė, Mažulytė, Eimontas, Kazlauskas, & Gailienė, 2015). Pateikiamos atskiros skalės įvertinti ryšiui su mama ir ryšiui su tėvu. Vertinami šie tėvų ir vaikų ryšio aspektai: rūpestingumas, perdėta globa ir autoritariškumas. Rūpestingumas nurodo šilumos, jautrumo reiškimą, perdėta globa apibūdinama pernelyg stipriai reiškiamu saugojimu ir intrusyvumu, o autoritariškumas nusakomas sprendimų ir laisvės ribojimu (Tsaousis, Mascha, & Giovazolias, 2012). Kiekvienas iš jų matuojamas trimis teiginiais, kurie vertinami 4 balų Likerto tipo skale (0 – visiškai netinka, 3 – labai tinka). Kiekvienos ryšio su tėvu ir motina dimensijos rezultatai gaunami susumavus atitinkamų klausimų rezultatus (autoritariškumo skalės įverčiai skaičiuojami apvertus balus). Autorių nurodomas lietuviškos versijos vidinis suderinamumas: skirtingų subskalių Kronbacho α – nuo 0,69 iki 0,83 (Skerytė-Kazlauskienė et al., 2015).

2.3. Tyrimo eiga

Duomenys buvo renkami apklausos būdu, kuri vyko internetu naudojant apklausų platformą ir pasitelkiant popierines anketas. Duomenų rinkimas šiais dviem būdais padėjo pasiekti įvairias amžiaus grupes ir įvairiose vietovėse gyvenančius asmenis. 496 (87,5%) šio tyrimo dalyvių anketą užpildė internetu, 71 (12,5%) užpildė popierinę anketą.

Anketos pradžioje buvo pristatomas tyrimo tikslas, trukmė, užtikrinamas anonimiškumas ir paaiškinamas konfidencialumo užtikrinimo būdas, galimybė nutraukti tyrimą bei tyrėjų kontaktai. Anketos pabaigoje nurodyta informacija apie emocinės ir psichologinės pagalbos galimybes. Kvietimas dalyvauti tyrime buvo platinamas socialiniuose tinkluose bei siunčiant elektroninius laiškus įvairioms institucijoms ar organizacijomis: viešosioms bibliotekoms, savivaldybių kultūros centrams ir seniūnijoms, įvairioms asociacijoms, švietimo įstaigoms ir regionuose įsikūrusioms įstaigoms. Taip pat kontaktiniu būdu buvo kviečiama užpildyti anketą miestelių bibliotekose, kultūros centruose, įvairiose darbovietėse.

Vilniaus universiteto psichologinių tyrimų etikos komitetas suteikė leidimą atlikti psichologinį tyrimą (leidimo Nr. 47, 2020-06-15). Duomenys buvo renkami laikotarpyje nuo 2020-06-17 iki 2021-04-12.

2.4. Duomenų analizė

Duomenų analizė atlikta statistinės analizės paketu IBM SPSS Statistics v28. Patikrintas naudojamų skalių nuokrypio nuo normaliojo skirstinio dydis. Nors Kolmogorovo-Smirnovo kriterijus parodė, kad naudojamų skalių įverčių skirstiniai statistiškai reikšmingai skiriasi nuo normaliojo skirstinio, tačiau dauguma eksceso ir asimetrijos koeficientų reikšmių atskleidė, kad jie yra artimi normaliam pasiskirstymui ir patenka į intervalą nuo -1 iki 1 (2 lentelė). Atsižvelgiant į eksceso ir asimetrijos kriterijus bei didelę tyrimo imtį daugumos skalių įverčių skirstiniai yra laikomi artimais normaliajam skirstiniui ir duomenų analizei naudojami parametriniai kriterijai.

Ryšiams tarp kintamųjų nustatyti skaičiuotas Pearson koreliacijos koeficientas. Koreliacijos koeficientų stiprumas vertinamas pagal Cohen (1988) pasiūlytus kriterijus: 0,1 dydžio koreliacija laikoma maža, 0,3 – vidutiniškai stipria, 0,5 ir didesnė – stipria. SBQ-R klausimyno eksceso ir asimetrijos kriterijų reikšmės buvo didesnės nei [-1;1], todėl ryšiams su šio klausimyno rezultatais skaičiuoti naudotas neparametrinis Spearman koreliacijos koeficientas.

Taip pat pasitelkta hierarchinė regresinė analizė, siekiant išsiaiškinti kintamųjų prognostinę vertę suicidiškumui, kontroliuojant demografinius kintamuosius. Nors SBQ-R duomenys laikomi nutolę nuo normaliojo skirstinio, remiantis Schmidt ir Finan (2018) prieiga, jog esant pakankamai dideliame imties dydžiui regresinė analizė yra tinkama, buvo atlikta tokia analizė, visgi atsižvelgiant į kitas regresijai būtinas sąlygas.

2 lentelė. Tyrime naudojamų skalių aprašomoji statistika.

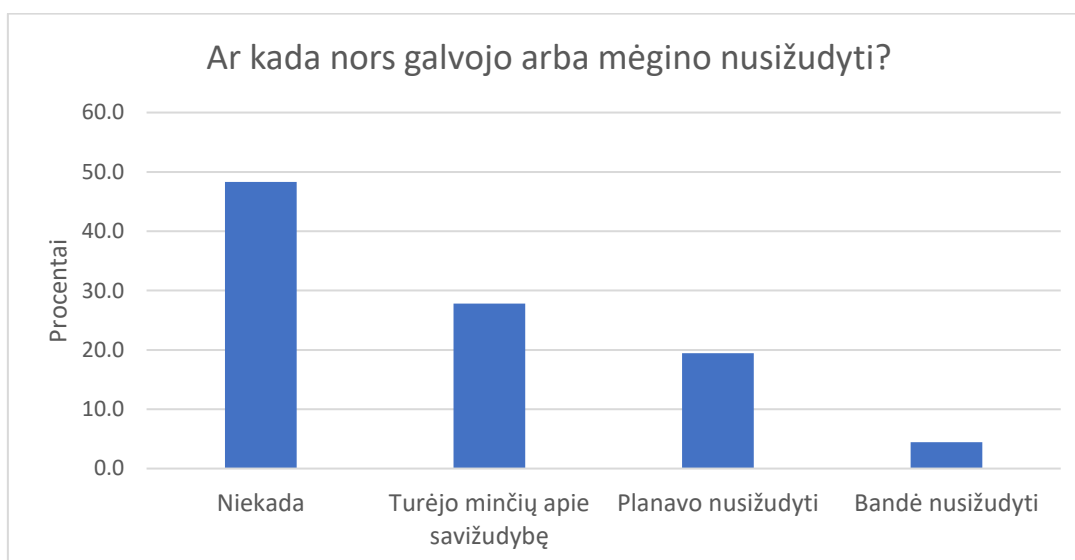
Kintamieji	N	M	SD	Intervalas		Asimetrijos koeficientas	Eksceso koeficientas
				Galimas	Tyrimo		
PBI mamos:							
Rūpestingumas	560	6,22	2,20	0-9	0-9	-0,59	-0,28
Perdėta globa	560	3,65	2,37	0-9	0-9	0,37	-0,54
Autoritariškumas	560	3,18	2,13	0-9	0-9	0,63	0,18
PBI tėvo:							
Rūpestingumas	553	4,63	2,56	0-9	0-9	-0,09	-0,79
Perdėta globa	549	2,69	2,20	0-9	0-9	0,61	-0,12
Autoritariškumas	550	3,45	2,30	0-9	0-9	0,54	-0,15
HGS							

Vyriškumas, kaip tapatybės dalis	556	3,55	1,32	1-6	1-6	-0,01	-0,86
Savęs, kaip vyro, priėmimas	553	4,55	1,03	1-6	1-6	-0,68	-0,06
SBQ-R	564	5,54	2,97	3-18	3-18	1,60	2,61

3. REZULTATAI

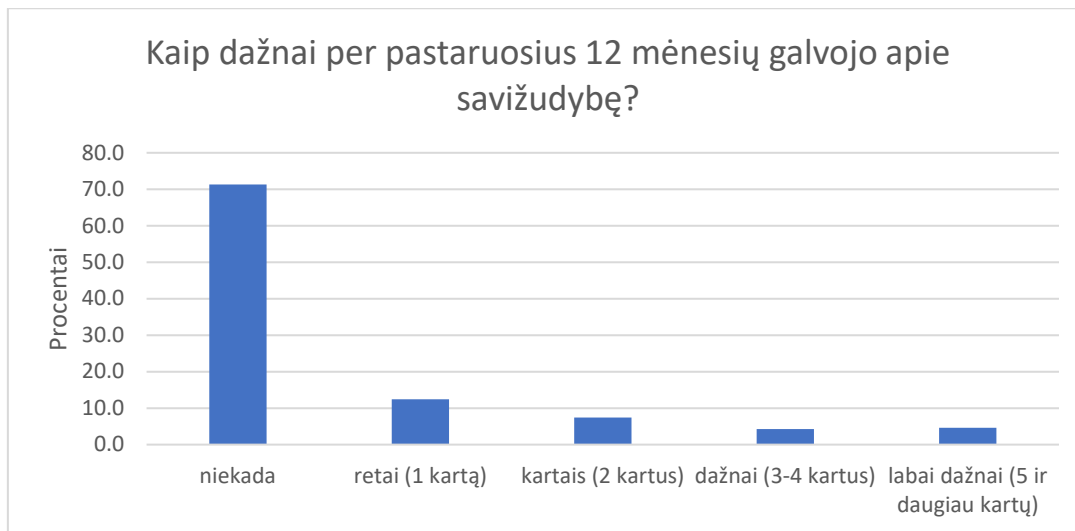
3.1. Vyrų suicidiškumo analizė

Siekiant geriau suprasti, kokia suicidinė rizika apibūdina šio tyrimo imtį pasitelkta aprašomoji statistika, kuri parodė, kad per visą gyvenimo laikotarpį 273 vyrai (48,3 %) niekada nepagalvojo apie savižudybę, 157 (27 %) – bent kartą gyvenime pagalvojo apie savižudybę, 110 (19,5%) – bent kartą gyvenime planavo nusižudyti ir 25 (4,4%) – bandė nusižudyti (1 paveikslas).

1 pav. Tyrimo imties suicidinė rizika per visą gyvenimą.

Žvelgiant į suicidinę riziką per pastaruosius 12 mėnesių, paaiškėjo, kad 403 vyrai (71,3 %) visai negalvojo apie savižudybę, 70 (12,4 %) – retai galvojo, 42 (7,4 %) – kartais, 24 (4,2 %) – dažnai ir 26 (4,6%) labai dažnai.

2 pav. Suicidinės mintys per pastaruosius 12 mėnesių.

3.2. Suvokto ryšio su tėvais vaikystėje ir pasitikėjimo vyriškumu sąsajos

Siekiant išsiaiškinti, kaip susijęs retrospektyviai suvoktas ryšys su tėvais vaikystėje ir pasitikėjimas vyriškumu, atlikta korelacių analizė. Nustatytos statistiškai reikšmingos sąsajos tarp vyriškumo, kaip tapatybės dalies, ir kai kurių ryšio su tėvais pobūdį nusakančių aspektų (3 lentelė). Vyriškumas, kaip tapatybės dalis, teigiamai susijęs su tėvo rūpestingumu ($r = 0,21$) ir perdėta globa ($r = 0,11$), visgi remiantis Cohen (1988) korelacijos laikomos mažomis. Nerasta statistiškai reikšmingų sąsajų tarp vyriškumo, kaip tapatybės dalies, ir tėvo autoritariškumo.

Nagrinėjant savęs, kaip vyro, priėmimą nustatytos šios statistiškai reikšmingos sąsajos: savęs, kaip vyro, priėmimas teigiamai susijęs su tėvo rūpestingumu ($r = 0,24$) ir neigiamai susijęs su tėvo autoritariškumu ($r = -0,17$). Korelacių koeficientų stiprumas mažas. Nenustatyta statistiškai reikšmingų sąsajų tarp savęs, kaip vyro, priėmimo ir tėvo perdėtos globos.

Palyginus pasitikėjimo vyriškumu konstruktus ir retrospektyviai suvoktus ryšio su mama aspektus nustatyta, kad vyriškumas, kaip tapatybės dalis, neigiamai susijęs su motinos autoritariškumu ($r = -0,12$). Nerasta statistiškai reikšmingų korelacių tarp vyriškumo, kaip tapatybės dalies, ir motinos rūpestingumo ir perdėtos globos. Kitas vyriškumo aspektas – savęs, kaip vyro, priėmimas teigiamai susijęs su motinos rūpestingumu ($r = 0,16$) ir neigiamai su motinos perdėta globa ($r = -0,12$) ir autoritariškumu ($r = -0,23$). Visų korelacijos koeficientų stiprumas mažas.

Minimos korelacijos tarp vyriškumo ir ryšių su tėvais konstruktų laikomos silpnomis, bet iš aptartų sąsajų stipriausios yra tarp tėvo suvokto rūpestingumo ir abiejų vyriškumo konstruktų ($r = 0,21$ ir $r=0,24$) bei tarp suvokto mamos autoritariškumo ir savęs, kaip vyro, priėmimo ($r = -0,23$).

3 lentelė. Koreliacijos tarp suicidiškumo, ryšio su tėvais vaikystėje ir vyriško tapatumo kintamųjų.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Suicidiškumas	-								
2. Vyriškumas, kaip tapatybės dalis	-0,32**	-							
3. Savęs, kaip vyro, priėmimas	-0,31**	0,56**	-						
4. Motinos rūpestingumas	-0,16**	0,06	0,16**	-					
5. Motinos perdėta globa	0,07	-0,03	-0,12**	-0,17**	-				
6. Motinos autoritariškumas	0,17**	-0,12**	-0,23**	-0,59**	0,55**	-			
7. Tėvo rūpestingumas	-0,29**	0,21**	0,24**	0,37**	0,06	-0,20**	-		
8. Tėvo perdėta globa	0,02	0,11*	-0,01	0,01	0,37**	0,13**	-0,02	-	
9. Tėvo autoritariškumas	0,16**	-0,04	-0,17**	-0,32**	0,12**	0,37**	-0,63**	0,35**	-

Pastaba. * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$;

3.3. Pasitikėjimo vyriškumu ir suicidiškumo sąsajos

Siekiant išsiaiškinti, kaip susijęs suicidiškumas ir vyriškumas, kaip tapatybės dalis, bei savęs, kaip vyro, priėmimas buvo atlikta koreliacijų analizė. Nustatytos statistiškai reikšmingos neigiamos sąsajos tarp suicidiškumo ir abiejų vyriško tapatumo aspektų ($r = -0,32$; $r = -0,31$). Kuo vyriškumas labiau suvokiamas kaip tapatybės dalis ar kuo labiau asmeniui būdingas savęs, kaip vyro, priėmimas, tuo mažiau būdinga suicidinė rizika. Nustatytos koreliacijos vidutiniškai stiprios.

Vyriškumas, kaip tapatybės dalis, ir savęs kaip vyro priėmimas tarpusavyje stipriai susiję ($r = 0,56$).

3.4. Ryšių su tėvu ir motina vaikystėje ir suicidiškumo sąsajos

Atlikus koreliacijų analizę tarp retrospektyviai suvokiamų ryšio su tėvais aspektų ir suicidiškumo nustatytos šios statistiškai reikšmingos koreliacijos: suicidinė rizika teigiamai susijusi su tėvo ($r = 0,16$) ir motinos autoritariškumu ($r = 0,17$) ir neigiamai su motinos ($r = -0,16$) ir tėvo rūpestingumu ($r = -0,29$). Tarp suicidiškumo ir perdėtos globos tiek su tėvu, tiek su motina statistiškai reikšmingų sąsajų nenustatyta. Koreliacijos yra silpnos, išskyrus sąsają tarp suicidiškumo ir tėvo

rūpestingumo, kuri laikoma vidutiniškai stipria. Didesnė suicidinė rizika būdinga vyrams, kurie prisimena vaikystėje iš mamos ar tėčio patyrę mažiau rūpestingumo arba daugiau autoritariško elgesio.

3.5. Suicidiškumo prognostiniai veiksniai

Siekiant nustatyti, ar tam tikros pasitikėjimo savo vyriškumu ir ryšio su tėvais dimensijos gali prognozuoti suicidinę riziką, kartu kontroliuojant demografinius amžiaus ir gyvenamosios vietos kriterijus, atlikta hierarchinė regresinė analizė. Pirmame analizės žingsnyje įvedus vyriško tapatumo ir ryšių su tėvais dimensijų kintamuosius pagal regresinės analizės rodiklius modelis yra tinkamas naudoti prognozuojant vyrų suicidiškumą ($F(8, 508) = 15,35, p < 0,001$) ir prognozuoja 20 % suicidinės rizikos. Prognostiškai reikšmingi yra trys kintamieji: vyriškumas, kaip tapatybės dalis, savęs, kaip vyro, priėmimas, ir tėvo rūpestingumas (4 lentelė). Vadinasi, kuo vyriškumas mažiau laikomas tapatybės dalimi, kuo savęs priėmimas, kaip vyro, yra mažesnis ir tėvo rūpestingumo prisimenama mažiau, tuo labiau tikėtina, kad vyrui bus būdinga suicidinė rizika.

Antrame analizės žingsnyje papildomai įvedus amžiaus ir gyvenamosios vietos kintamuosius, modelis buvo tinkamas ($F(10, 506) = 15,45, p < 0,001$) ir papildomai paaikškino 4% suicidinės rizikos. Kontroliuojant amžiaus ir gyvenamosios vietos kintamuosius vyriškumas, kaip tapatybės dalis, prognostinį reikšmingumą prarado, o reikšmingais prognostiniais veiksniais išliko savęs, kaip vyro, priėmimas ir tėvo rūpestingumas. Be to amžius išryškėjo kaip dar vienas savižudybės rizikos prognostinis veiksnys, t.y. su amžiumi suicidinės rizikos tikimybė mažėja.

4 lentelė. Suicidiškumo prognostiniai veiksniai.

		Priklausomas kintamasis					
		Suicidiškumas					
Žingsniai	Nepriklausomi kintamieji	Beta (β)	p	F	p	R ²	ΔR^2
Pirmas	Vyriškumas, kaip tapatybės dalis	-0,15	0,003	15,35	<0,001	0,20	0,20
	Savęs, kaip vyro, priėmimas	-0,20	<0,001				
	Tėvo rūpestingumas	-0,24	<0,001				
	Tėvo perdėta globa	0,06	0,200				

	Tėvo	-0,04	0,562				
	autoritariškumas						
	Mamos	-0,01	0,907				
	rūpestingumas						
	Mamos perdėta	0,08	0,148				
	globa						
	Mamos	0,02	0,779				
	autoritariškumas						
Antras	Amžius	-0,21	<0,001	15,45	<0,001	0,24	0,04
	Gyvenamoji vieta	0,03	0,388				
	Vyriškumas, kaip	-0,05	0,297				
	tapatybės dalis						
	Savęs, kaip vyro,	-0,24	<0,001				
	priėmimas						
	Tėvo	-0,22	<0,001				
	rūpestingumas						
	Tėvo perdėta globa	0,04	0,372				
	Tėvo	-0,02	0,708				
	autoritariškumas						
	Mamos	-0,01	0,802				
	rūpestingumas						
	Mamos perdėta	0,05	0,339				
	globa						
	Mamos	0,02	0,742				
	autoritariškumas						

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

4.1. Pasitikėjimas vyriškumu ir ryšiai su tėvais

4.1.1. Vyriškumas, kaip tapatybės dalis, ir ryšiai su tėvais

Šio tyrimo rezultatai atskleidė, kad egzistuoja sąsajos tarp ryšio su tėvais vaikystėje ir pasitikėjimo savo vyrišku tapatumu suaugusiojo amžiuje. Vyriškumo laikymas tapatybės dalimi būdingesnis, kai retrospektyviai suvokiama vaikystėje patyrus daugiau tėvo rūpestingumo ir perdėtos globos ir mažiau motinos autoritariškumo. Vadinasi, kuo labiau asmuo vyriškumą laiko svarbia savo

tapatybės dalimi, tuo tikėtina vaikystėje ir paauglystėje jis patyrė daugiau šilumos ir perdėto saugojimo iš tėvo ir mažiau autonomiją varžančio elgesio iš mamos.

Vyriškumo laikymo tapatybės dalimi sąsaja su didesniu tėvo rūpesčiu ir perdėtu saugojimu leidžia kelti prielaidas apie didesnio tėvo įsitraukimo į sūnaus auklėjimą, bendravimą su juo svarbą konstruojant vyrišką tapatumą. Nors intuityviai atrodytų, kad perdėta globa kaip tik galėtų būti nepalankus veiksnys vyriško tapatumo vystymui, galimai tėvo perdėta globa suprantama ir veikia kitaip nei mamos. Perdėta motinų globa suvokiama kaip ribojanti sūnų nepriklausomybę ir taip neigiamai veikianti vyriško tapatumo formavimąsi (Brandth & Kvande, 1998), o tėvo perdėtas saugojimas gali būti patiriamas kaip didesnis įsitraukimas į tai, kas vyksta sūnaus gyvenime. Tokias prielaidas galima sieti su mokslinėje literatūroje minimomis tendencijomis, kad ne tik tėvų rūpestis, bet ir vaiko veiklų sekimas ir priežiūra prisideda prie tapatumo vystymosi, nes kuria struktūrą, kuri reikalinga tyrinėti tapatumą (Sartor, 1999). Kita vertus, gali būti, kad tėvo demonstruojama kontrolė, pasireiškianti perdėtu saugojimu, atspindi ir tam tikrus vyriškumo idealus, kaip galios pozicija, ir toks elgesys suprantamas labiau kaip vyriškumo modelis (o ne nepriklausomybės varžymas), kuris vėliau įtraukiamas į asmeninę vyriškumo koncepciją.

Visgi stipresnės sąsajos vyriškumo, kaip tapatybės dalies, su tėvo rūpestingumu rodo, kad vyriško tapatumo formavimuisi tėvo rodoma šiluma gali būti ypač svarbi. Tėvo rūpestis galimai skatina labiau identifikuotis su tėvu ir jo simbolizuojamu vyriškumu bei integruoti vyriškumą kaip tapatumo dalį. Mokslinėje literatūroje apie santykius su tėvais vyriškumo kontekste taip pat didžiausias dėmesys skiriamas tėvo rūpestingumui ar jo trūkumui. Stipri identifikacija su tėvu, taip perimant jo vyriškumą, susijusi su suvokimu, kad tėvas yra šiltas ir reiškiantis artimumą santykiuose, (Payne & Mussen, 1956). Be to tėvo reiškiamas rūpestis ir dalinimasis emocijomis skatina ir sūnus į savo vyriškumo sampratą įtraukti šiuos aspektus (Strasser, 2012). Jeigu remtumėmės tyrimų duomenimis, kad mažesnis tėvo įsitraukimas ir rūpesčio demonstravimo trūkumas susiję su tradicinio vyriškumo normomis (Fellers & Schrodt, 2021), tai galima kelti prielaidą, kad tokių labiau tradicinėmis vyriškumo normomis besiremiančių tėvų sūnūs linkę mažiau sieti vyriškumą su tapatybe. Tai galima sieti ir su kitų tyrimų rezultatais, rodančiais, kad sūnūs, kurie suvokia save ir tėvą, kaip patiriančius daugiau lyčių vaidmenų konflikto dėl vyriškumo normų, jaučia didesnę atstumą santykiuose su tėvu (DeFranc & Mahalik, 2002). Taigi tėvo rūpestis svarbus įtraukiant vyriškumą į tapatumo sampratą ir galimai prisideda prie atviresnės vyriškumo sampratos formavimo, t.y. įtraukiančios ne tik su tradiciniu vyriškumu siejamus idealus.

Kita vertus, santykiuose su mama išryškėja priešinga dimensija – kontrolė. Daugiau motinos elgesyje autonomiją varžančių tendencijų, kai ribojamas savarankiškų sprendimų priėmimas ir savarankiškas elgesys, yra susijusios su mažesniu vyriškumo laikymu tapatybės dalimi. Tai leidžia

kelti prielaidą apie motinos kuriamą nepriklausomybės ir kartu vyriško tapatumo vystymosi suvaržymą. Tapatumo formavimosi procesas yra veikiamas tėvų ir vaiko santykių, kai vaikas steigia nepriklausomybę, o tėvai ją patvirtina (Sartor, 1999), be to nepriklausomybė laikoma svarbia vyriško tapatumo dalimi (Brandth & Kvande, 1998). Taip jaučiant nepriklausomybės trūkumą galima jaučiama mažiau laisvės vyriško tapatumo konstravimui ir jis tampa mažiau svarbia tapatumo dalimi. Apskritai psichologinė kontrolė trukdo tapatumo formavimuisi dėl neigiamo poveikio identifikacijai su įsipareigojimais, siejamais su tapatumu (B. P. O'Connor, 1995). Galima kelti prielaidą, kad motinos apribojimas sūnui vystyti nepriklausomybę susijęs su sunkumais tyrinėjant vyriško tapatumo normas ir standartus ir įsipareigojant tam tikriems įsitikinimams, siejamiems su vyriškumu. Taip autonomijos varžymą galima matyti tiek veikiančią tapatumo formavimąsi apskritai, tiek vieną iš jo dalių – vyrišką tapatumą. Psichoanalitiniu požiūriu, būtent nepriklausomybės nuo motinos steigimas yra svarbus: kad berniukai apibrėžtų save kaip vyriškus, jie turi būti kitokie ir atsiskirti nuo motinų, kitaip kyla grėsmė jų lyties tapatumo formavimuisi ir nepriklausomos savasties jausmui (Pollack, 1995). Remiantis šia perspektyva autonomijos nuo motinos steigimas svarbus dėl vyriška – moteriška skirties, t.y. atskiriant save nuo motinos, kuri simbolizuoja moteriškumą, kaip priešprieša konstruojamas vyriškas tapatumas. Taigi bandant suprasti autonomijos reikšmę vyriškumo laikymui tapatybės dalimi ryškėja, kad galėjimas pajusti savarankiškumą svarbus konstruojant vyrišką tapatumą, o ypač tam svarbus nepriklausomybės skatinimas iš mamos.

4.1.2. Savęs, kaip vyro, priėmimas ir ryšiai su tėvais

Analizuojant kitą pasitikėjimo savo vyriškumu aspektą – savęs, kaip vyro, priėmimą, aiškėja, kad jis didesnis, kai tėvo ir motinos rūpestingumas prisimenamas kaip labiau būdingas, o autoritariškumas kaip mažiau būdingas, bei prisimenama mažiau motinos perdėtos globos. Vadinas, galima kelti prielaidą, kad kuo patogiau asmuo jaučiasi būdamas vyru ir save, kaip vyrą, vertina, tuo labiau tikėtina, kad jis vaikystėje patyrė tėvo ar motinos šilumą bei patyrė mažiau autoritariškumo per autonomijos varžymą bei mažiau motinos perdėtos kontrolės ir saugojimo.

Anksčiau aptarti rezultatai rodo, kad vyriškumo laikymui tapatybės dalimi galima svarbus rūpestis tik iš tėvo, tačiau savęs, kaip vyro, priėmimui svarbus tiek tėvo, tiek mamos rūpestingumas. Tėvų rūpesčio svarbą savęs, kaip vyro, priėmimui pagrindžia prierašumo teorijos teiginys, kad tėvų priėmimas ir parama skatina vaiko savo vertės jausmą (Bowlby, 1977), todėl iš tėvų patirtas rūpestis gali prisidėti ir prie savęs, kaip vyro, priėmimo ir vertinimo. Suvokdami mažiau abiejų tėvų paramos vaikai gali jausti, kad jie vertinami kaip prastesni, o patirdami daugiau rūpesčio gali save suvokti kaip svarbesnius tiek tėvų, tiek savo akyse (Plunkett et al., 2007) ir taip labiau save priimti. Be to remiantis

tyrimų apie lyčių vaidmenų konfliktus rezultatais, kai vyrų patiriamas mažesnis streso lygis dėl lyčių vaidmenų keliamų lūkesčių susijęs su didesniu prisirišimu prie abiejų tėvų (DeFranc & Mahalik, 2002; Schwartz et al., 2004), galima kelti prielaidą, kad tėvų rūpestis padeda patirti mažiau konfliktų dėl lyčių vaidmenų ir taip labiau priimti save, kaip vyrą. Tai gali būti paaiškinama prieraišumo formavimosi procesais, kai patirdamas tėvų rūpesčio nenuoseklumą arba trūkumą, asmuo gali save suvokti kaip nereikalingą ar neužtikrintą savimi (DeFranc & Mahalik, 2002), todėl gali mažiau pasitikėti ir savimi, kaip vyru. Nors minėjome, kad sąsajos išryškėja su abiejų tėvų rūpestingumu, visgi stipresnės koreliacijos matomos su tėvo rūpesčiu. Tai galima sieti su Strasser (2012) nurodomu didesniu minimu tėvo rūpesčiu, skatinančiu pasitikėjimą ir vyriško tapatumo, kad ir iš kokių charakteristikų sudaryto, priėmimą. Galimai tėvui, kaip vyriškai figūrai, priskiriama didesnė svarba patvirtinimo procese, kad sūnaus vyriškumas yra tinkamas, o patvirtinimas gaunamas per šilto ryšio patyrimą. Be to tėvo rūpestingumas demonstruoja mažiau tradicines vyriškumo normas ir galimai leidžia ir sūnams turėti mažiau rigidišką vyriškumo sampratą ir tokiu būdu patirti mažiau lyčių vaidmenų konfliktų, ir priimti save ir savo vyriškumą, kad ir kaip apibrėžiamą.

Kitas aspektas susijęs su savęs, kaip vyro, priėmimu – suvokiamas tėvo ir motinos autonomijos skatinimas. Vyriškumo laikymui tapatybės dalimi atrodo svarbus autonomijos skatinimas iš motinos pusės, bet savęs, kaip vyro, priėmimui taip pat svarbus savarankiškumą ir nuomonės raišką skatinantis tėvo elgesys. Autonomijos suvaržymai per suvoktą tėvų kontrolę tyrimuose siejami su mažesne saviverte ir mažesniu pasitikėjimu savimi (Ahmad, 2011). Dėl to galima kelti prielaidą, kad autonomijos suvaržymas gali vesti į mažesnę pasitikėjimą savo vyriškumu ir savimi, kaip vyru, o nuomonės raiškos ir savarankiškumo skatinimas gali padėti labiau vertinti save, kaip vyrą. Be to mažesnė motinos perdėta globa taip pat susijusi su savęs, kaip vyro, priėmimu. Tokia mamos svarba būtent autonomijos skatinimo ir pernelyg neglobojančio elgesio dimensijose susijusi su kitų tyrimų duomenimis, kai iš mamos jaučiamas autonomijos skatinimas prognozuoja didesnę berniukų savivertę (Bean & Northrup, 2009), o savivertę galima sieti ir su didesniu savęs, kaip vyro, vertinimu. Taip savęs kaip vyro priėmimui ir gerbimui labiausiai svarbūs gali būti tėvų rūpestis ir savarankiškumą skatinantis elgesys.

Apibendrinant atrodo, kad savęs, kaip vyro, priėmimui gali būti svarbu daugiau ryšio su tėvais aspektų nei vyriškumo siejimui su tapatumu. Visgi žvelgiant į abu pasitikėjimą savo vyriškumu apibūdinančius aspektus ryškėja, kad didesnis tėvo rūpestingumas ir mažesnis motinos autoritariškumas yra svarbūs tiek vyriškumo, kaip tapatybės dalies, suvokimui, tiek savęs, kaip vyro, priėmimui. Galima kelti prielaidą, kad daugiau tėvo šilumos raiškos ir daugiau autonomijos skatinimo iš motinos pusės vaikystėje ir paauglystėje yra saugumo patyrimui svarbūs aspektai. Saugumo patyrimas padeda formuoti savęs, kaip vertingo ir pakankamo suvokimui (Liu, 2008) bei leidžia

tyrinėti savo vyrišką tapatumą palaikančioje aplinkoje, o tai galimai susiję su tuo, kad asmuo pasitiki savo vyriškumu. Taigi tyrimuose apie ryšių su tėvais sąsajas su tapatumu dažniausiai minimi rūpestingumo ir kontrolės aspektai atsiskleidė ir mūsų tyrime kaip svarbūs pasitikėjimui savo vyriškumu. Nors tyrimuose apie vyriškumą dažniau akcentuojama tėvo svarba vyriško tapatumo kontekste, mūsų tyrimas parodė, kad ir mamos elgesys, ypač autonomijos skatinimas, gali būti svarbus pasitikėjimui savo vyriškumu.

4.2. Suicidiškumas ir pasitikėjimas vyriškumu

Išanalizavus vieną iš vyriškumo aspektų – pasitikėjimą savo vyrišku tapatumu, šio darbo rezultatai parodė, kad didesnis suicidiškumas siejasi su mažesniu polinkiu vyriškumą laikyti tapatumo dalimi bei mažesniu savęs, kaip vyro, priėmimu. Taip pat vyriškumo laikymas tapatybės dalimi bei savęs, kaip vyro priėmimas prognozavo mažesnę suicidinę riziką, tačiau kontroliuojant amžius ir gyvenamosios vietos kintamuosius, prognostiškai reikšmingas išliko tik savęs, kaip vyro, priėmimas.

Tokia tendencija, kai vyriškas tapatumas susijęs su mažesniu suicidiškumu, atrodo prieštarauja tyrimams, kuriuose vyriškumas traktuojamas kaip savižudybės rizikos veiksnys (Coleman, 2015; Feigelman et al., 2021) ar savižudybė siejama su būdu pademonstruoti vyriškumą (Meissner et al., 2014). Visgi toks prieštaros suvokimas pernelyg paviršutiniškas. Anksčiau minėtose teorijose (Coleman et al., 2011) ar tyrimuose (Rasmussen et al., 2018) akcentuojama, kad įtampa ar kančia, kuri siejasi su suicidine rizika, kyla dėl nesugebėjimo atitikti visuomenėje vyraujančių vyriškumo standartų. Šiame tyrime matuotas pasitikėjimas savo vyriškumu nurodo, kiek individas tiki, kad jis *atitinka savo asmeninius vyriškumo standartus* (Hoffman et al., 2000). Nors prieiga skiriasi dėl to, ar kalbama apie asmeninius, ar apie normatyvinio vyriškumo idealus, visgi abiem atvejais reikšmingas yra suvokimas, ar asmuo jaučiasi *atitinkantis* lūkesčius, standartus, normas. Iš to galima kelti prielaidą, kad vyriškumo laikymas tapatybės dalimi ir savęs, kaip vyro priėmimas, kurie sudaro pasitikėjimą savo vyriškumu, veikia kaip apsauginiai veiksniai ir atspindi tai, jog asmuo nejaučia įtampos arba jaučia mažiau įtampos dėl vyriškumo standartų, nes jaučiasi pakankamai juos atitinkantis ir pakankamai priima savo vyriškumą.

Tapatumas yra svarbi dalis, teikianti aiškumą, saugumą, o viena iš tapatumo dalių gali būti vyriškas tapatumas, kuris galimai teikia tam tikrą egzistencinį pagrindą. Bandant suprasti vyriškumo laikymo tapatumo dalimi svarbą, tenka atsižvelgti į tai, kad vyriškumas gali būti skirtingai apibrėžiamas. Tyrimuose, kuriuose vyriškumas siejamas su didesne savižudybės rizika, dažniausiai kalbama apie hegemoniškam ar tradiciniam vyriškumui priskiriamus aspektus, tokius kaip silpnųjų ir pažeidžiamumo neigimas, suvaržytas emocionalumas, kontrolės siekimas, savikliova, (Coleman,

2015; Galligan et al., 2010; Pirkis et al., 2017). Šiame tyrime vyriškumas nebuvo apibūdintas, o buvo siekiama, kad tyrimo dalyviai vertintų pačių individualiai apibūdinamą vyriškumą, todėl gali būti, kad šiuos aspektus tyrimo dalyviai įtraukia arba neįtraukia į savo asmeninę vyriškumo koncepciją. Anot Hoffman, (2006), vyriškumo laikymas tapatybės dalimi neturėtų būti susijęs su psichologine sveikata, nes tai priklauso nuo to, kokius aspektus asmuo priskiria savo vyriškumo apibūdinimui. Remdamiesi šia mintimi galime kelti prielaidą, kad tyrimo dalyviai savo asmeninę vyriško tapatumo sampratą sieja su dalykais, kurie gali padėti ir saugoti nuo savižudybės rizikos. Kita vertus, gali būti, kad šio tyrimo dalyviai, kurie pasižymėjo didesne savižudybės rizika ir mažesniu vyriškumo siejimu su tapatybe, jaučiasi neatitinkantys savo vyriškumo idealų ir todėl nesijaučia galintys juos laikyti tapatybės dalimi. Tokiu atveju rezultatai nusakytą tendenciją, kad pasižymintys suicidiškumu kenčia, nes jaučia negebantys atitikti griežtų vyriškumo idealų ir todėl save atsiejantys nuo vyriškumo, kaip tapatybės dalies. Taigi vyriškumo laikymas tapatybės dalimi susijęs su mažesniu suicidiškumu galimai dėl asmeninei vyriškumo koncepcijai priskiriamų aspektų.

Taip pat svarbu paminėti, kad įtraukus amžiaus ir gyvenamosios vietos kintamuosius, vyriškumo laikymas tapatybės dalimi nebebuvo reikšmingas suicidiškumo prognostinis veiksnys, tačiau amžius išryškėjo kaip reikšmingai prognozuojantis savižudybės riziką. Galima kelti prielaidą, kad amžius ir gyvenamoji vieta daro įtaką, su kokiais aspektais siejamas vyriškumas, todėl juos kontroliuojant vyriškumo laikymas tapatybės dalimi nebepaaiškina savižudybės rizikos. Visgi jaunesnio amžiaus kaip prognostinio suicidiškumo veiksnio reikšmė gali būti suprasta vyriškumo kontekste. Jaunesniame amžiuje vyriškas tapatumas galimai dar formuojamas ir mažiau stabilus, galimai daugiau pasikliaujama išorinėmis apibrėžtimis. Remiantis Erikson (1968) psichosocialinės raidos stadijomis – patiriama vaidmenų sumaištis, todėl galimai jaučiamasi patiriant daugiau nesėkmių dėl vyriškumo lūkesčių, jaučiamasi mažiau įsitvirtinus gyvenime, turint mažiau vyriškumo įrodymų. Dėl to, anot Coleman (2011) galima pradėti galvoti apie pabėgimą nuo tokio savęs, kaip nesėkmingo, suvokimo per savižudybę. Tokias tendencijas patvirtina jaunų žmonių suicidiškumo tyrimų apžvalga (Smalley, Scourfield, & Greenland, 2005), kurioje kaip ypač svarbus veiksnys išryškėjo jaunų vyrų bedarbystė, kuri dėl socialinio palyginimo ir vyraujančių hegemoniškų vyriškumo normų sustiprina spaudimą ir neigiamas psichologines pasekmes. Be to jaunesni vyrai, kurie daugiau rūpinasi vyriškumo įrodinėjimu, mažiau įsitraukia į sveikatos apsaugos paslaugas (O'Brien et al., 2005) ir dėl to gali būti didesnėje savižudybės rizikoje. Taigi jaunesnis amžius gali būti interpretuojamas kaip jautresnis laikotarpis vyriškumo formavime ir dėl to būti savižudybės rizikos veiksnys.

Nors tyrimai rodo, kad tam tikri vyriškumo aspektai gali būti susiję su savižudybės rizika, remiantis šio tyrimo rezultatais ir teorijų idėjomis apie atitikimą vyriškumo lūkesčiams (Coleman et

al., 2011; Pleck, 1995) ryškėja, jog svarbus yra ir *santykis* su aspektais, kurie priskiriami vyriškumui. Šiame tyrime santykio su vyriškumu reikšmę pagrindžia kaip svarbiausias elementas vyriškumo kontekste išryškėjęs savęs, kaip vyro, priėmimas, kuris prognozuoja mažesnę suicidinę riziką, net ir kontroliuojant amžiaus ir gyvenamosios vietos aspektus. Todėl galime teigti, kad ne taip svarbu, ar vyriškumas laikomas svarbia tapatybės dalimi ar ne, bet svarbu, ar asmuo save, kaip vyrą, vertina priima ir gerbia. Būtent savęs priėmimo svarbą išskiria ir Hoffman (2006) tyrime analizuodama pasitikėjimą savo lytimi ir subjektyvią gerovę. Ji nustatė, kad vyriškumo laikymas tapatybės dalimi nėra susijęs su subjektyvia gerove, tačiau savęs, kaip vyro, priėmimas yra (Hoffman, 2006). Savęs, kaip vyro, priėmimas tai savęs gerbimas ir vertinimas, o, anot Diener (1984), savęs priėmimas yra universalus žmogaus poreikis, todėl natūralu, kad jis turėtų būti susijęs su psichologine gerove. Galima pridurti, kad ir su mažesne savižudybės rizika. Taigi vyriškumas gali būti įvairiai apibrėžiamas, bet pats jo ir savęs, kaip vyro, priėmimas yra naudingas psichologinei sveikatai ir mažesnei savižudybės rizikai.

Šio tyrimo rezultatus siejant su moksline literatūra, galima daryti išvadą, jog vyriškumo kaip apsauginio ar rizikos veiksnio traktavimui svarbus yra santykis su savo vyriškumu, t.y. kiek pasitikima savimi, kaip vyru, kiek jaučiamasi, jog pavyksta atitikti ir išpildyti vyriškumo idealus ar scenarijus. Nevienareikšmis požiūris į vyrišką tapatumą yra svarbus siekiant išvengti kraštutinumų, kai griežtai atmetami ar slopinami nepriimtini vyriškumo aspektai. Svarbu matyti ne tik jų problemišumą, bet ir potencialą. Taigi būtent pasitikėjimas savo vyriškumu, o ypač savęs, kaip vyro, priėmimas yra ne keliantis problema, o teigiamas dalykas, galintis veikti kaip apsauginis veiksnys savižudybės rizikos kontekste.

4.3. Suicidiškumas ir ryšiai su tėvais vaikystėje

Sąsają tarp suicidiškumo ir tokių ryšių su tėvais aspektų, kaip rūpestingumas, perdėta globa ir autoritariškumas analizė parodė, kad vyrams, kurie pasižymi suicidine rizika būdinga suvokti vaikystėje patyrus mažiau tėvo ir motinos rūpestingo ir daugiau autoritariško autonomiją varžančio elgesio. Kitose mokslinėse studijose kontrolė ir rūpestis taip pat išsiskiria kaip vieni svarbiausių santykių aspektų savižudybės kontekste. Tyrimų apžvalgoje (Goschin et al., 2013) nustatyta, kad abiejų tėvų kontrolė per varžantį autonomiją elgesį labiausiai susijusi su suicidinio elgesio rizika. Goschin su kolegomis (2013) kelia hipotezę apie tėvų varžančio elgesio svarbą suicidiškumui teigdami, kad tėvų kontrolė veikia vaiko tapatumo ir autonomijos jausmus, kurių ribojimas gali didinti savižudybės riziką. Bandant suprasti autonomijos reikšmę savižudybių teorijų kontekste verta paminėti Shneidman (1996/2002) psichinio skausmo modelį, kuriame teigiama, kad savižudybę lemia

nepakeliamas psichologinis skausmas, o tokio skausmo šaltinis yra nepatenkinti psichologiniai poreikiai. Vienas iš tokių poreikių yra autonomijos, todėl galima teigti, kad tėvų kontroliuojantis elgesys riboja autonomijos poreikio patenkinimą, kuris gali prisidėti prie savižudybės motyvacijos formavimosi ateityje. Be to atsižvelgiant į tai, kad psichologinė tėvų kontrolė susijusi su prastesne psichologine sveikata (Shek, 2007), galima numanyti, kad ji prisideda ir prie suicidiškumo formavimosi konteksto. Mokslinė literatūra rodo, kad per didelė tėvų kontrolė susijusi su įvairiais sunkumais ir psichopatologijomis, pavyzdžiui, depresija (Chubar et al., 2020; Konopka, Rek-Owodziń, Pełka-Wysiecka, & Samochowiec, 2018), socialiniu atsitraukimu, kuris nusakomas drovumu, pernelyg neįsitraukiančiu į bendravimą elgesiu, (Lin et al., 2020), savikritiškumu (Bleys, Soenens, Claes, Vliegen, & Luyten, 2018). Tokie aspektai gali prisidėti prie savižudybės rizikos formavimosi, pavyzdžiui savikritiškumas gali veikti, kai neatitikus sau keliamų aukštų standartų, galimi žlugimo ir nesėkmės patyrimai, siejami su suicidine rizika (R. C. O'Connor, 2011), o didesnis socialinis atsitraukimas, galintis vesti į vienatvę ir ryšio su kitais sunkumus, savižudybės riziką ir motyvaciją didinančius veiksnius (Joiner, 2005; Stickley & Koyanagi, 2016). Taip tėvų kontrolę galima suprasti ir kaip veikiančią aspektus, kurie gali prisidėti prie savižudybės rizikos konteksto kūrimo. Taigi abiejų tėvų autoritariškas elgesys gali būti siejamas su didesne savižudybės rizika ir veikti ją per tapatumo vystymo ir autonomijos poreikio patenkinimo suvaržymą bei poveikį asmenybės tendencijoms, kurios gali būti svarbios suicidiškumo formavimosi procese.

Kitas aspektas – mažesnis tėvų rūpestis, artumas, prieinamumas – ne viename suicidologijos tyrime taip pat išryškėja kaip vienas svarbiausių veiksnių, sietinų su didesne suicidine rizika (Goschin et al., 2013; Heider et al., 2007; Huang et al., 2017; Love & Durtschi, 2020). Bandant suprasti ryšius su tėvais ir suicidiškumo sąsajas prieraišumo teorija padeda suprasti tam tikrus paternus: nesaugus vengiantis prieraišumas dažnai siejamas su neigiamu savęs vertinimu ir nerealistiškais lūkesčiais (Campos, Besser, & Blatt, 2013), tokie lūkesčiai galimai apima ir lūkesčius vyriškumui, o remiantis Coleman ir kolegų (2011) aiškinimu, būtent nesėkmė pildant su vyriškumu siejamus lūkesčius gali vesti į pabėgimą nuo nepriimtino savęs vaizdo per savižudybę. Taip prie vyrų nesėkmės pildant vyriškumo lūkesčius gali prisidėti ir tai, kad dėl tėvų rūpesčio trūkumo tie lūkesčiai formuojami kaip pernelyg reikalaujantys. Taip pat galima kalbėti ir apie tėvų šilumos trūkumo sąsajas su kitais aspektais. Pavyzdžiui, depresija, savikritiškumas, neviltis formuojasi vaikui nesėkmingai bandant sukelti tėvų atsaką, kai vietoje patvirtinimo vaikas sulaukia kritikos ir atstūmimo (Campos et al., 2013; Hilburn-Cobb 2004), o depresija, neviltis, savikritiškumas yra svarbūs suicidinės rizikos veiksniai (Beck, Kovacs, Weissman, 1975; Campos, Besser, & Blatt, 2012), todėl galima daryti prielaidą, kad per šiuos veiksnius toks šilto ir teigiamo patvirtinimo iš tėvų trūkumas prisideda ir prie suicidinės rizikos ateityje. Be to žvelgiant į suicidologijos teorijas santykyje iškyla kaip svarbus

komponentas Joiner tarpasmeninėje psichologinėje savižudybių teorijoje (2005), kurioje ryšio su kitais sunkumai yra prie savižudybės motyvacijos formavimosi prisidedanti dimensija. Nepatenkinto ryšio su kitais poreikis gali būti suprastas ir Shneidman (1996/2002) teorijos kontekste kaip keliantis psichologinį skausmą, galintį vesti į savižudybės krizę. Apskritai tėvų rūpestis svarbus įvairiose srityse ir padeda formuoti saugiam prierašumui, kuris prisideda prie adaptyvesnio funkcionavimo, sklandesnio santykių kūrimo su kitais, savivertės, tapatumo jausmo formavimosi (Bar-Zomer & Klomek, 2018; Liu, 2008; Plunkett et al., 2007), todėl galimai šilumos trūkumas santykyje neigiamai veikdamas asmens funkcionavimą gali prisidėti prie didesnio suicidiškumo.

Vis dėlto svarbu atkreipti dėmesį į skirtumus, lyginant šio tyrimo rezultatus su kito Lietuvoje atlikto tyrimo rezultatais, rodančiais, kad vyrų suicidinė ideacija susijusi tik su tėvo rūpesčio trūkumu, bet ne su kitais ryšių su tėvu ir motina aspektais (Grigienė et al., 2015), kurie buvo atskleisti šiame tyrime. Tokį rezultatų skirtumą nuo šio darbo galbūt galima paaiškinti skirtingais suicidinės rizikos matavimo instrumentais. Grigienės ir kolegų (2015) tyrime buvo matuojama suicidinė ideacija užduodant klausimą „Kaip dažnai esant sunkumams galvojate, kad galėtumėte nusižudyti?“ Tuo tarpu šiame tyrime suicidinė rizika buvo matuojama keliais klausimais, orientuotais tiek į mintis ir planus apie savižudybę, tiek į ankstesnius bandymus, tiek į grėsmės ir tikimybės subjektyvų vertinimą. Galimas dalykas, kad apimant daugiau savižudybės rizikos aspektų, išryškėja ir mamos rūpesčio bei abiejų tėvų autoritariškumo svarba. Kita vertus, atsižvelgiant į prognostinį reikšmingumą, būtent tėvo rūpestingumas išlieka kaip reikšmingas savižudybės riziką prognozuojantis veiksnys tiek šiame, tiek Grigienės ir kolegų tyrime. Taigi nors tyrimai turi skirtumų, abu pagrindžia ypatingą tėvo rūpesčio trūkumo svarbą formuojantis suicidinei rizikai.

Mokslinėje literatūroje apie vyrų savižudybes būtent tėvo prieinamumo trūkumas įvardinamas kaip būdingas sūnų ir tėvų santykiams, o tokios tendencijos ypač sustiprėja prieš savižudybę (Törnblom et al., 2013). Siekiant suprasti, kodėl būtent santykis su tėvu toks svarbus galima remtis Rasmussen ir kolegų (2018) psichologinės autopsijos tyrimo atsakymais apie jauno vyro norą įrodyti savo vyriškumą, sekant suvokiamos sėkmingos tėviškos figūros žingsniais, kartu suteikiant tėvui reikšmę patvirtinti, kaip sekasi įrodyti vyriškumą. Vadinasi, tėvo rūpesčio trūkumas gali sietis su suvokimu, kad nepavyksta atitikti vyriškumo idealų, t.y. suvoktas rūpesčio trūkumas gali būti interpretuojamas kaip vyriškumo patvirtinimo trūkumas. Be to atsižvelgiant į šio tyrimo rezultatus, kad tėvo rūpestis susijęs ir su pasitikėjimu savo vyriškumu, galima kelti prielaidą, jog tėvo rūpesčio trūkumas gali veikti suicidinę riziką per poveikį pasitikėjimui savo vyriškumu. Taigi nors mūsų tyrime užfiksuotos suicidiškumo sąsajos su įvairiomis ryšio su tėvais dimensijomis, visgi tėvo rūpestingumas atrodo svarbiausias ryšius su tėvais nusakantis veiksnys vyrų savižudybių kontekste ir gali lemti ilgalaikes pasekmes gyvenimo perspektyvoje, t.y. suicidinę riziką suaugusiojo amžiuje.

4.4. Ryšių su tėvais, vyriško tapatumo ir suicidiškumo sąsajų apibendrinimas

Apibendrinant rezultatus galima teigti, kad pasitikėjimui savo vyriškumu svarbios įvairios ryšių su tėvais dimensijos. Tėvo rūpestis ir įsitraukimas į sūnaus gyvenimą svarbus vyriškumo laikymui svarbia savo dalimi ir galimai padeda turėti mažiau rigidišką vyriškumo sampratą, o savęs vertinimui svarbus ne tik rūpestis, bet ir autonomijos skatinimas. Nors vyriškumo moksliniuose tyrimuose didesnė svarba suteikiama tėvui ir identifikacijai su juo, šis tyrimas parodė, kad mamos elgesys, o ypač autonomijos skatinimas svarbus tiek vertinant ir priimant save kaip vyrą, tiek vyriškumą įtraukiant į tapatumo sampratą. Be to motinos tendencija nebūti pernelyg globojančiai, tačiau būti rūpestingai taip pat svarbi savęs, kaip vyro, vertinimui. Taigi apibendrinant abu pasitikėjimą savo vyriškumu sudarančius aspektus, tėvo rūpestingumas ir motinos autonomiją skatinantis elgesys gali padėti turėti saugesnį ir palankesnį santykį su savo vyriškumu.

Mažesniam vyrų suicidiškumui svarbūs yra tiek santykiai su tėvais vaikystėje, nusakomi rūpestingumo ir autonomiją skatinančio elgesio dimensijomis, tiek pasitikėjimas savo vyriškumu per vyriškumo laikymą tapatybės dalimi ir savęs, kaip vyro, priėmimą. Visgi kaip svarbiausi aspektai, prognozuojantys savižudybės riziką, išryškėjo savęs, kaip vyro, priėmimas ir tėvo rūpestingumas, kuriuos galima laikyti savižudybės rizikos apsauginiais veiksniais. Galima atkreipti dėmesį, kad tėvo rūpestingumas yra svarbus tiek savęs, kaip vyro, priėmimui, tiek mažesnei savižudybės rizikai, todėl galima kelti prielaidą, kad patiriant daugiau tėvo rūpestingumo per patvirtinimą, poreikių atliepimą ir šiltą santykį galimai formuojasi stipresnis savęs, kaip vyro, priėmimas ir taip tėvo rūpestingumas ne tik tiesiogiai, bet ir prisidedamas prie savęs, kaip vyro, priėmimo mažina savižudybės riziką.

Taigi tyrimo rezultatai leidžia pabrėžti vyriško tapatumo traktavimo daugiareikšmiškumą, t.y. ne tik kaip keliančio problemas dėl aukštų lūkesčių ar rigidiškų normų, bet ir kaip potencialo, kai gebama pakankamai pasitikėti savo vyriškumu ir vertinti save, kaip vyrą, ir taip prisidedančiu prie adaptyvesnio funkcionavimo ir mažesnio suicidiškumo. Tokiam pakankamam vyriškumo priėmimui ir jo atviresnės sampratos formavimui svarbūs ryšiai su tėvais.

Visgi savižudybė yra kompleksiškas reiškinys ir jos riziką veikia įvairūs veiksniai. Nors svarbu žvelgti į vyrų savižudybes per vyriškumo ir santykių su tėvais prizmę bei siekti geriau suprasti jų vaidmenį suicidinės rizikos kontekste, visgi šie veiksniai paaiškina tik dalį savižudybės reiškinio.

4.5. Tyrimo ribotumai, gairės tolesniems tyrimams

Nepaisant to, kad šis tyrimas padeda geriau suprasti vyriškumo ir ryšių su tėvais reikšmę Lietuvos vyrų suicidiškumui, svarbu aptarti tyrimo ribotumus ir gaires tolesniems tyrimams. Pirmiausia, nors šiame tyrime nustatyta, kad su mažesne savižudybės rizika susijęs didesnis

vyriškumo laikymas tapatybės dalimi, visgi siekiant suprasti tokias sąsajas galima tik kelti prielaidas, kokių aspektų įtraukimas į vyriškumo sampratą galėjo prisidėti prie sąsajų su mažesne savižudybės rizika. Siekiant daryti išsamesnes išvadas apie tapatumo laikymą tapatybės dalimi būtų naudinga atsižvelgti į prie Hoffman lyties tapatumo skalės pateiktą atvirą klausimą „Kas Jums yra vyriškumas?“ ir atlikus kokybinės dalies analizę, ją integruoti į kiekybinę ir įvertinti, ar skiriasi tų, kurie linkę vyriškumą laikyti tapatybės dalimi atsakymai nuo tų, kurie mažiau linkę savo tapatumą sieti su vyriškumu.

Antra, didžioji dalis korelacijų tarp ryšių su tėvais ir suicidiškumo bei tarp ryšių su tėvais ir pasitikėjimo savo vyriškumu buvo silpnos, todėl galima daryti tik riboto platumo išvadas apie ryšių su tėvais galimą poveikį suicidinei rizikai ir pasitikėjimui savo vyriškumu bei daryti prielaidas apie kitų veiksnių įtaką. Galimai santykiai su tėvais, būdami pagrindu įvairioms asmenybės tendencijoms ir sunkumams formuotis, veikia per kitus veiksnius, todėl tam reiktų detalesnės skirtingų kintamųjų analizės, bandant suprasti, kokie mediatoriai gali veikti ryšių su tėvais ir suicidiškumo sąsajas.

Trečia, tyrimas yra skerspjūvio dizaino, naudojant savistabos instrumentus, todėl galima daryti ribotas išvadas apie priežastinius ryšius, t.y. daugiau tikimybinės prielaidas. Siekiant geriau suprasti priežastingumą, galima būtų atlikti longitudinalinio dizaino tyrimus. Visgi šiame tyrime išryškėjo, kad tėvo vaidmuo svarbus tiek vyriškumo priėmimui, tiek suicidiškumui. Be to kaip netikėtas rezultatas išryškėjo, kad tėvo perdėta globa siejasi su didesniu vyriškumo laikymu tapatybės dalimi. Tokios tendencijos skatina detalesnius ryšio su tėvu tyrimus, galimai tiriant sūnus ir tėvus kartu, pavyzdžiui, detaliau nagrinėjant, koks yra tėvų ir sūnų vyriškumas, koks jų santykis ir pasekmės sūnų gerovei.

Galiausiai mokslinės literatūros vyriškumo analizė leidžia kelti klausimus apie gaires ateities tyrimams, siekiant geriau suprasti, kokia pagalba vyrams yra priimtina Lietuvoje ir koku būdu ji turėtų būti siūloma. Remiantis tokiais tyrimais galima būtų formuluoti specifiškesnes pagalbos gaires.

4.6. Praktinės rekomendacijos

Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus ir mokslinės literatūros apžvalgą galima suformuluoti keletą praktinių rekomendacijų. Gauti rezultatai leidžia kelti prielaidą, kad svarbu kreipti dėmesį į vyrų santykį su vyriškumu, t.y. galimai didėjant pasitikėjimui savo vyriškumu, o ypač savęs, kaip vyro, priėmimui galima būtų tikėtis savižudybės rizikos mažėjimo. Apie tokį tikslą – didinti savęs, kaip vyro, priėmimą, galima kalbėti skirtingais lygmenimis: asmeniniu, šeimos, bendruomenės, visuomenės.

Individualiame lygmenyje gali būti svarbus vyriškumo normų ir sampratos kismas, kuris padėtų labiau pasitikėti savimi, kaip vyru. Siekiant suprasti, kas galėtų padėti didinti pasitikėjimą savo vyriškumu suaugusiojo amžiuje, galima remtis O'Neil ir kolegų (1995) pasiūlymais, kreipiančiais dėmesį į lyčių vaidmenų konfliktų sprendimą. Tyrėjai teigia, kad transformacijos procesai, siekiant patirti mažiau neigiamų pasekmių dėl lyčių vaidmenų prasideda nuo atpažinimo, kokie aspektai, susiję su lyčių stereotipais, kelia sunkumų. Kitas žingsnis – klaidingų prielaidų apie lyčių vaidmenis kvestionavimas ir keitimas skaitant tinkamą literatūrą, dalyvaujant patyriminiuose mokymuose ir per dialogą su kitu. Galiausiai, tokie procesai atveria vidinį dialogą, per kurį galima dirbti su kylančiais konfliktais integruojant seną ir naują vyriškumo sampratą (O'Neil et al. 1995). Visgi šios gairės neturėtų būti suprastos, tik kaip tam tikrų vyriškumo nuostatų pašalinimas, o labiau savo santykio su jomis nagrinėjimas. Tokiems procesams gali būti naudinga tiek individuali psichoterapinė pagalba, tiek bendruomeninė pagalba, t.y. vyrų grupės, kuriose galima būtų saugiai analizuoti savo santykį su vyriškumu.

Šeimos kontekste kaip svarbūs veiksniai išryškėja mamos ir tėvo rūpestingumas ir autonomiją skatinantis elgesys ne tik savižudybės rizikai, bet ir pasitikėjimui savo vyriškumu. Kaip ypač svarbus išryškėja tėvo įsitraukimas į berniukų auklėjimą per rūpestį. Tai skatina galvoti apie prevencines pagalbos galimybes, apimančias tėvystės programas, žinių apie tėvystę skleidimą, jų prieinamumo didinimą. Ypač skiriant dėmesį tėčių įsitraukimui, didinant tėvų supratimą apie santykio su vaiku kokybės svarbą bei nagrinėjant vyriškumo ugdymo temas.

Be to savęs, kaip vyro, priėmimo vystymas vyksta ne tik šeimoje, bet ir mokyklos aplinkoje, todėl būtų naudingi mokyklose vykstantys užsiėmimai, skirti tyrinėti, ką reiškia būti vyru, kas sudaro asmeninį vyrišką tapatumą, kas yra priimtina, kas padeda save vertinti. Pavyzdžiui, Hoffman (2006) siūlo vesti diskusijas temomis iš Hoffman lyties tapatumo skalės teiginių, pvz.: „mano savęs, kaip vyro, pajautimas yra pozityvus“ tiek individualiai, tiek grupėse. Lietuvoje yra mokymų orientuotų į lytiškumo ugdymą, kuriuos rengia Įvairovės ir edukacijos namai. Tokio tipo užsiėmimai galėtų vykti platesniu mastu. Be to svarbi ir mokytojų pozicija berniukų ir mergaičių atžvilgiu, kadangi jie taip pat prisideda prie lyčių stereotipų skirtingu elgesiu su abiem lytimis, todėl galima būtų įtraukti ir mokytojų švietimą. Taip pat aktuali išlieka ir patyčių prevencija.

Galiciausiai visiems minėtiems aspektams svarbus bendras visuomenės diskursas. Anot Seager (2019) nepakeisime sistemos veikdami tik vieną jos dalį, t.y. ne tik vyrai atsakingi už vyriškumo standartų pasekmes. Tyrimai rodo (Cleary, 2012), kad vyrai jaučia reikalavimą atitikti vyriškumo idealus iš tėvų, romantinės partnerės ar visuomenės. Bandant atsižvelgti į visuomenės diskursą ir kaip jis gali padėti ar trukdyti priimti save, kaip vyrą, iškyla anksčiau minėti galimai stigmą dėl vyriškumo keliantys aspektai per tokias sąvokas kaip toksiškas vyriškumas (Seager & Barry, 2019). Svarbus

aspektas – subalansuotas požiūris į vyriškumą, t.y. svarbu siekiant atsižvelgti į vyrų psichologinę sveikatą neužsipulti jų vyriško tapatumo kaip tik netinkamo ar keistino ir gebėti atsižvelgti ir į pozityvias jo puses arba kaip kitokia vyriškumo standartų interpretacija gali įgalinti juos panaudoti pozityviai. Remiantis moksline literatūra galima kelti prielaidas ne tik apie tinkamą pagalbą vyrams, bet ir apie tinkamus būdus skatinti kreiptis pagalbos, derinant juos prie vyriškumo tendencijų (Seager & Barry, 2019). Pavyzdžiui, formuluoti pagalbą, kaip vyrų pasirinkimą, kaip jų kontrolės atgavimą, atsakomybės prisiėmimą, racionalų veiksmą.

IŠVADOS

1. Vyriškumo laikymas tapatybės dalimi susijęs su prisimenamu vaikystėje patirtu tėvo rūpestingumu ir perdėta globa ir mažiau patirto autonomiją varžančio elgesio iš motinos. Savęs, kaip vyro, priėmimas susijęs su patirtu rūpestingumu ir autonomiją skatinančiu elgesiu iš abiejų tėvų bei mažesne motinos globa.
2. Pasitikėjimas savo vyriškumu susijęs su mažesniu suicidiškumu: tiek vyriškumo laikymas tapatybės dalimi, tiek savęs, kaip vyro, priėmimas susiję su mažesne savižudybės rizika.
3. Suvokimas vaikystėje patyrus daugiau abiejų tėvų rūpestingumo ir mažiau autonomiją varžančio elgesio susijęs su mažesne savižudybės rizika.
4. Nepriklausomai nuo amžiaus ir gyvenamosios vietos suicidiškumą prognozuoja mažesnis savęs, kaip vyro, priėmimas ir prisimenamas tėvo rūpestingumo trūkumas vaikystėje.
5. Jaunesnis amžius yra savižudybės rizikos prognostinis veiksnys.

LITERATŪRA

- Ahmad, I. N. (2011). *The Effects of Perceived Parental Authority on Academic Success, Self-esteem, Self-confidence, and Psychological Well-being* (Doctoral dissertation). Québec: Université du Québec à Trois-Rivières. Paimta iš: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-effects-of-perceived-parental-authority-on-and-Ahmad/9824520321af95722a65f696d2304eee6edd7a17>
- APA psichologijos žodynas. Paimta iš <https://dictionary.apa.org/suicidality>
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. New York and London: Routledge.
- Bandura, A. (1925/2009). *Socialiniai minties ir veiksmo pagrindai: socialinė kognityvi teorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija.
- Bar-Zomer, J., & Klomek, A. B. (2018). Attachment to parents as a moderator in the association between sibling bullying and depression or suicidal ideation among children and adolescents. *Frontiers in Psychiatry*, 9(3), 1–9. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2018.00072>
- Baumeister, R. F. (1990). Suicide as escape from self. *Psychological Review*, 97(1), 90–113. <https://doi.org/10.1037//0033-295x.97.1.90>
- Bean, R. a, & Northrup, J. C. (2009). of Family Issues in Latino Adolescents. *Journal of Family Issues*, 30(11), 1486–1504. <https://doi.org/10.1177/0192513X09339149>
- Beck, A. T., Kovacs, M., & Weissman, A. (1975). Hopelessness and Suicidal Behavior: An Overview. *JAMA*, 234(11), 1146–1149. doi:10.1001/jama.1975.03260240050026
- Beck, A. T., Kovacs, M., & Weissman, A. (1979). Assessment of suicidal intention: The Scale for Suicide Ideation. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 47(2), 343–352. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.47.2.343>
- Blazina, C., & Watkins, C. E. (2000). Separation/Individuation, Parental Attachment, and Male Gender Role Conflict: Attitudes Toward the Feminine and the Fragile Masculine Self. *Psychology of Men and Masculinity*, 1(2), 126–132. <https://doi.org/10.1037/1524-9220.1.2.126>
- Bleys, D., Soenens, B., Claes, S., Vliegen, N., & Luyten, P. (2018). Parental psychological control, adolescent self-criticism, and adolescent depressive symptoms: A latent change modeling approach in Belgian adolescents. *Journal of Clinical Psychology*, 74(10), 1833–1853. <https://doi.org/10.1002/jclp.22632>
- Borders, A. (2020). *Rumination and Related Constructs Causes, Consequences, and Treatment of Thinking Too Much*. New Jersey: Academic Press.
- Bowlby, J. (1977). The Making and Breaking of Affectional Bonds. *The Making and Breaking of Affectional Bonds*, 130, 201–210. <https://doi.org/10.4324/9780203441008>
- Brandth, B., & Kvande, E. (1998). Masculinity and child care: the reconstruction of fathering. *Sociological Review*, 46(2), 293–314. Paimta iš: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/1467-954X.00120>
- Brown, B. (2019). From Hegemonic to Responsive Masculinity: The Transformative Power of the Provider Role. . In J. A. Barry, R. Kingerlee, M. Seager, & L. Sullivan (Eds.), *The Palgrave Handbook of Male Psychology and Mental Health* (pp. 183-204). New York: Palgrave.
- Burón, P., Jimenez-Trevino, L., Saiz, P. A., García-Portilla, M. P., Corcoran, P., Carli, V., ... Bobes, J. (2016). Reasons for Attempted Suicide in Europe: Prevalence, Associated Factors, and Risk of Repetition. *Archives of Suicide Research*, 20(1), 45–58. <https://doi.org/10.1080/13811118.2015.1004481>
- Bussey, K., & Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation.

Psychological Review, 106(4), 676–713. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.106.4.676>

- Campos, R. C., Besser, A., & Blatt, S. J. (2012). Distress Mediates the Association Between Personality Predispositions and Suicidality: A Preliminary Study in a Portuguese Community Sample. *Archives of Suicide Research*, 16(1), 44–58. <https://doi.org/10.1080/13811118.2012.640583>
- Campos, R. C., Besser, A., & Blatt, S. J. (2013). Recollections of Parental Rejection, Self-Criticism and Depression in Suicidality. *Archives of Suicide Research*, 17(1), 58–74. <https://doi.org/10.1080/13811118.2013.748416>
- Canetto, S. S. (2017). Suicide: Why Are Older Men So Vulnerable? *Men and Masculinities*, 20(1), 49–70. <https://doi.org/10.1177/1097184X15613832>
- Canetto, S. S., & Lester, D. (1998). Gender, Culture, and Suicidal Behavior. *Transcultural Psychiatry*, 35(2), 163–190. <https://doi.org/10.1177/136346159803500201>
- Canetto, S. S. (1997). Meanings of Gender and Suicidal Behavior during Adolescence. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 27(4), 339–51. Paimta iš: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9444729/>
- Carberry, D. (2018). Masculinities, Attachment Theory and Transformative Learning: A Discussion of Some Theoretical Considerations for Developing an Emotionally Secure Teaching Praxis. *Journal of Prison Education and Reentry*, 4(2). <https://doi.org/10.15845/jper.v4i2.883>
- Chubar, V., Luyten, P., Goossens, L., Bekaert, B., Bleys, D., Soenens, B., & Claes, S. (2020). The link between parental psychological control, depressive symptoms and epigenetic changes in the glucocorticoid receptor gene (NR3C1). *Physiology and Behavior*, 227(August), 113–170. <https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2020.113170>
- Cleary, A. (2012). Suicidal action, emotional expression, and the performance of masculinities. *Social Science and Medicine*, 74(4), 498–505. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.08.002>
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioural sciences (2nd ed.)*. USA: Erlbaum Associates.
- Coleman, D. (2015). Traditional Masculinity as a Risk Factor for Suicidal Ideation: Cross-Sectional and Prospective Evidence from a Study of Young Adults. *Archives of Suicide Research*, 19(3), 366–384. <https://doi.org/10.1080/13811118.2014.957453>
- Coleman, D., Kaplan, M. S., & Casey, J. T. (2011). The social nature of male suicide: A new analytic model. *International Journal of Men's Health*, 10(3), 240–252. <https://doi.org/10.3149/jmh.1003.240>
- Courtenay, W. H. (2000). Constructions of masculinity and their influence on men's well-being: A theory of gender and health. *Social Science & Medicine*, 50, 1385–1401. Paimta iš: <http://www.postpartummen.com/pdfs/SS&M.PDF>
- Creighton, G., Oliffe, J., Ogradniczuk, J., & Frank, B. (2017). “you’ve Gotta Be That Tough Crust Exterior Man”: Depression and Suicide in Rural-Based Men. *Qualitative Health Research*, 27(12), 1882–1891. <https://doi.org/10.1177/1049732317718148>
- Davis, S. N. (2007). Gender ideology construction from adolescence to young adulthood. *Social Science Research*, 36(3), 1021–1041. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2006.08.001>
- DeFranc, W., & Mahalik, J. R. (2002). Masculine Gender Role Conflict and Stress in Relation to Parental Attachment and Separation. *Psychology of Men and Masculinity*, 3(1), 51–60. <https://doi.org/10.1037/1524-9220.3.1.51>
- Diamond, M. J. (2004). The shaping of masculinity: Revisioning boys turning away from their mothers to construct male gender identity. *The International Journal of Psychoanalysis*, 85(2), 359–379. <https://doi.org/10.1516/u8xv-lg0a-wxmw-1285>

- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542–575. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542>
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton
- Eurostat (2017). *Causes of death - standardised death rate by NUTS 2 region of residence*. Paimta iš <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
- Fagot, B. I., Rodgers, C. S., & Leinbach, M. D. (2000). Theories of Gender Socialization. In T. Eckes & H. M. Trautner (Eds.), *The Developmental Social Psychology of Gender* (pp. 65-90). Paimta iš: <https://books.google.lt/books?id=WO2ScnqX1yIC&dq=gender+socializations+fagot&lr=>
- Feigelman, W., Coleman, D., & Rosen, Z. (2021). Examining the social origins and young adult life trajectories of high traditional masculinity (HTM) males: A group at elevated suicide risk. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 51(4), 696–714. <https://doi.org/10.1111/sltb.12753>
- Fellers, M., & Schrodtt, P. (2021). Perceptions of Fathers' Confirmation and Affection as Mediators of Masculinity and Relational Quality in Father-Child Relationships. *Journal of Family Communication*, 21(1), 46–62. <https://doi.org/10.1080/15267431.2020.1866574>
- Fischer, A. R., & Good, G. E. (1998). Perceptions of Parent-Child Relationships and Masculine Role Conflicts of College Men. *Journal of Counseling Psychology*, 45(3), 346–352. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.45.3.346>
- Freud, S. (1925). Some Psychological Consequences of the Anatomical Distinction between the Sexes Freud, 1–9. Paimta iš: <https://www.semanticscholar.org/paper/Some-Psychological-Consequences-of-the-Anatomical-Freud/f99fea47fec6b28c93cf4709c3e25c1856004841>
- Gailienė, D., Skruibis, P., Dadašev, S., Mažulytė-Rašytinė, E., Geleželytė, O., Latakienė, J. ir Lošakevičius, A. (2020). *Mokslinio tyrimo „Vaikų ir suaugusiųjų savižudybių įvykusių 2018 m. lapkričio – 2019 m. spalio mėnesiais Vilniaus mieste analizė“ ataskaita*. Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas, Psichologijos institutas, Suicidologijos tyrimų centras.
- Galligan, S. B., Barnett, R. V., Brennan, M. A., & Israel, G. D. (2010). Understanding the link between gender role conflict, resilience, and propensity for suicide in adolescent and emerging adult males. *International Journal of Men's Health*, 9(3), 201–210. <https://doi.org/10.3149/jmh.0903.201>
- Goschin, S., Briggs, J., Blanco-Lutzen, S., Cohen, L. J., & Galynker, I. (2013). Parental affectionless control and suicidality. *Journal of Affective Disorders*, 151(1), 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2013.05.096>
- Grigienė, D., Skruibis, P., Dadašev, S., Rimkevičienė, J., & Gailienė, D. (2022). *Gender self-confidence as a protective factor for suicide risk: analysis of the sample of Lithuanian men*. *Frontiers in Psychology*, 13, 1-8. doi:10.3389/fpsyg.2022.863688
- Grigienė, D., Skruibis, P., Dadašev, S., Klimaitė, V., Geleželytė, O., & Bieliauskaitė, R. (2015). Vyrų suicidiškumo prielaidos. Iš D. Gailienė (Sud.), *Gyvenimas po lūžio. Kultūrinių traumų psichologiniai padariniai* (p.234–248). Vilnius: Eugrimas.
- Halpern, H. P., & Perry-Jenkins, M. (2016). Parents' Gender Ideology and Gendered Behavior as Predictors of Children's Gender-Role Attitudes: A Longitudinal Exploration. *Sex Roles*, 74(11–12), 527–542. <https://doi.org/10.1007/s11199-015-0539-0>
- Heider, D., Bernert, S., Matschinger, H., Angermeyer, M., Haro, J., & Alonso, J. (2007). Parental bonding and suicidality in adulthood. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 41(1), 66–73. <https://doi.org/10.1080/00048670601057742>
- Higienos instituto Sveikatos informacijos centras (2022). *Mirties priežastys (išankstiniai duomenys) 2021m.* Vilnius. Paimta iš: <https://hi.lt/lt/mirties-priezastys.html>

- Higienos instituto Sveikatos informacijos centras (2019). *Mirties priežastys 2018m.* Vilnius. Paimta iš: <https://hi.lt/lt/mirties-priežastys.html>
- Higienos instituto Sveikatos informacijos centras (2015). *Mirties priežastys 2014m.* Vilnius. Paimta iš: <https://hi.lt/lt/mirties-priežastys.html>
- Hilburn-Cobb, C. (2004). Adolescent psychopathology in terms of multiple behavioral systems: The role of attachment and controlling strategies and frankly disorganized behavior. In L. Atkinson & S. Goldberg (Eds.), *Attachment issues in psychopathology and intervention* (pp. 95–135). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hoffman, R. M. (2006). How Is Gender Self-Confidence Related to Subjective Well-Being? *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 45(2), 186–197. <https://doi.org/10.1002/j.2161-1939.2006.tb00017.x>
- Hoffman, R. M., Borders, L. D. A., & Hattie, J. A. (2000). Reconceptualizing femininity and masculinity: From gender roles to gender self-confidence. *Journal of Social Behavior and Personality*, 15(4), 475–503. Paimta iš: https://www.researchgate.net/profile/L-Borders/publication/289972894_Reconceptualizing_femininity_and_masculinity_From_gender_roles_to_gender_self-confidence/links/56cf1c6b08ae85c823447d81/Reconceptualizing-femininity-and-masculinity-From-gender-roles-to-gender-self-confidence.pdf
- Huang, K. C., Tzeng, D. S., Lin, C. H., & Chung, W. C. (2017). Interpersonal–psychological theory and parental bonding predict suicidal ideation among soldiers in Taiwan. *Asia-Pacific Psychiatry*, 9(1), 1–9. <https://doi.org/10.1111/appy.12236>
- Hudson, L. M. (2018). *An exploration of mothers' online qualitative self-reports concerning their perceived influence in their sons' development of masculinity* (Doctoral dissertation). Denton: Texas Woman's University. Paimta iš: <https://twu-ir.tdl.org/bitstream/handle/11274/10991/TERRY-DISSERTATION-2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Hunt, K., Sweeting, H., Keogh, M., & Platt, S. (2006). Sex, gender role orientation, gender role attitudes and suicidal thoughts in three generations: A general population study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 41(8), 641–647. <https://doi.org/10.1007/s00127-006-0074-y>
- Johnson, J., Wood, A. M., Gooding, P., Taylor, P. J., & Tarrier, N. (2011). Resilience to suicidality: The buffering hypothesis. *Clinical Psychology Review*, 31(4), 563–591. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.12.007>
- Joiner, T. E. (2005). *Why People Die by Suicide*. USA: Harvard University Press
- Jungas, C. G. (1928/2012). *Du traktatai apie analitinę psichologiją. Apie pasąmonės psichologiją. Santykiai tarp Aš ir pasąmonės*. Vilnius: Margi raštai.
- Kimmel, M. S., & Messner, M. A. (1989). *Men's lives*. Macmillan Publishing Co, Inc.
- King, K., Dow, B., Keogh, L., Feldman, P., Milner, A., Pierce, D., ... Schlichthorst, M. (2020). “Is Life Worth Living?”: The Role of Masculinity in the Way Men Aged Over 80 Talk About Living, Dying, and Suicide. *American Journal of Men's Health*, 14(5). <https://doi.org/10.1177/1557988320966540>
- King, T., Shields, M., Sojo, V., Daraganova, G., Currier, D., O'Neil, A., ... Milner, A. (2020). Expression of masculinity and associations with suicidality among adolescent males. *BMC Psychiatry*, 20(228), 1–10. <https://doi.org/10.1186/s12888-020-2475-y>
- Konopka, A., Rek-Owodziń, K., Pełka-Wysiecka, J., & Samochowiec, J. (2018). Parenting style in family and the risk of psychopathology. *Postepy Higieny i Medycyny Doswiadczalnej*, 72, 924–931. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0012.7026>

- Kovess-Masfety, V., Boyd, A., Haro, J. M., Bruffaerts, R., Villagut, G., Lépine, J. P., ... Alonso, J. (2011). High and low suicidality in Europe: A fine-grained comparison of France and Spain within the ESEMeD surveys. *Journal of Affective Disorders*, *133*(1–2), 247–256. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2011.04.014>
- Krumm, S., Checchia, C., Koesters, M., Kilian, R., & Becker, T. (2017). Men's Views on Depression: A Systematic Review and Metasynthesis of Qualitative Research. *Psychopathology*, *50*(2), 107–124. <https://doi.org/10.1159/000455256>
- Kullberg, M.-L., Maciejewski, D., van Schie, C. C., Penninx, B. W. J. H., & Elzinga, B. M. (2020). Parental bonding: Psychometric properties and association with lifetime depression and anxiety disorders. *Psychological Assessment*, *32*(8), 780–795. <https://doi.org/10.1037/pas0000864>
- Laing, R. D. (1960). The Divided Self: A Study of Sanity and Madness. *Medical Journal of Australia*, *2*(25), 980–980. <https://doi.org/10.5694/j.1326-5377.1960.tb23982.x>
- Lamb, M. E. (2010). How Do Fathers Influence Children's Development? Let Me Count the Ways. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (pp. 1–26). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Levant, R. E, Hirsch, L., Celentano, E., Cozza, T., Hill, S., MacEachern, M., Marty, N., & Schnedeker, J. (1992). *The male role: An investigation of norms and stereotypes*. *Journal of Mental Health Counseling*, *14*, 325-337. Paimta iř: https://www.researchgate.net/profile/Ronald-Levant/publication/232418006_The_male_role_An_investigation_of_contemporary_norms/links/5a23f910aca2727dd87e42e1/The-male-role-An-investigation-of-contemporary-norms.pdf
- Levant, R. F. (1995). Toward the Reconstruction of Masculinity. In R. F. Levant & W. S. Pollack (Eds.), *A New Psychology of Men* (pp. 229-251). New York: Basic Books.
- Levant, R. F. & Powell, W. A. (2017). The Gender Role Strain Paradigm. In R. F. Levant & Y. J. Wong (Eds.), *The Psychology of Men and Masculinities* (pp. 15-44). Washington, D.C.: American Psychological Association.
- Lin, H., Harrist, A. W., Lansford, J. E., Pettit, G. S., Bates, J. E., & Dodge, K. A. (2020). Adolescent social withdrawal, parental psychological control, and parental knowledge across seven years: A developmental cascade model. *Journal of Adolescence*, *81*(April), 124–134. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2020.04.007>
- Liu, Y. L. (2008). An examination of three models of the relationships between parental attachments and adolescents' social functioning and depressive symptoms. *Journal of Youth and Adolescence*, *37*(8), 941–952. <https://doi.org/10.1007/s10964-006-9147-1>
- Love, H. A., & Durtschi, J. A. (2020). Suicidal Ideation and Behaviors in Young Adults: A Latent Profile Analysis. *Journal of Family Psychology*. <https://doi.org/10.1037/fam0000786>
- Meissner, B., Bantjes, J., & Kagee, A. (2014). I Would Rather Just Go Through With It Than Be Called a Wussy: An Exploration of How a Group of Young South African Men Think and Talk About Suicide. *American Journal of Men's Health*, *10*(4), 338–348. <https://doi.org/10.1177/1557988314568183>
- Miranda, M. C., Affuso, G., Esposito, C., & Bacchini, D. (2016). Parental Acceptance–Rejection and Adolescent Maladjustment: Mothers' and Fathers' Combined Roles. *Journal of Child and Family Studies*, *25*(4), 1352–1362. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0305-5>
- O'Brien, R., Hunt, K., & Hart, G. (2005). "It's caveman stuff, but that is to a certain extent how guys still operate": Men's accounts of masculinity and help seeking. *Social Science and Medicine*, *61*(3), 503–516. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2004.12.008>
- O'Connor, B. P. (1995). Identity development and perceived parental behavior as sources of

- adolescent egocentrism. *Journal of Youth and Adolescence*, 24(2), 205–227. <https://doi.org/10.1007/BF01537150>
- O'Connor, R. C. (2011). The integrated motivational-volitional model of suicidal behavior. *Crisis*, 32(6), 295–298. <https://doi.org/10.1027/0227-5910/a000120>
- O'Neil, J. M., Helms, B. J., Gable, R. K., David, L., & Wrightsman, L. S. (1986). Gender-role conflict scale: College men's fear of femininity. *Sex Roles*, 14(5–6), 335–350. <https://doi.org/10.1007/BF00287583>
- O'Neil, J. M., Good, G. E., & Holmes, S. (1995). Fifteen Years of Theory and Research on Men's Gender Role Conflict. In R. F. Levant & W. S. Pollack (Eds.), *A New Psychology of Men* (pp.164-206). New York: Basic Books.
- Oliffe, J. L., Ogradniczuk, J. S., Bottorff, J. L., Johnson, J. L., & Hoyak, K. (2012). “You feel like you can't live anymore”: Suicide from the perspectives of Canadian men who experience depression. *Social Science and Medicine*, 74(4), 506–514. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2010.03.057>
- Osman, A., Bagge, C. L., Gutierrez, P. M., Konick, L. C., Kopper, B. A. &, & Barrios, F. X. (2001). The Suicidal Behaviors Questionnaire-Revised (SBQ-R): validation with clinical and nonclinical samples. *Assessment*, 8(4), 443-454. doi:10.1177/107319110100800409
- Parker, G., Tupling, H., & Brown, L. B. (1979). Parental Bonding Instrument (PBI). *Aggression and Violent Behavior*, 47, 215–229. Paimta is: <https://skylark.ucl.ac.uk/NSHD/lib/exe/fetch.php?media=mrepo:parentalbondinginstrument.pdf>
- Payne, D. E., & Mussen, P. H. (1956). Parent-child relations and father identification among adolescent boys. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 52(3), 358–362. <https://doi.org/10.1037/h0048531>
- Pease, B. (2000). Beyond The Father Wound: Memory-Work And The Deconstruction Of The Father-son Relationship. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 21(1), 9–15. <https://doi.org/10.1002/j.1467-8438.2000.tb00405.x>
- Pirkis, J., Spittal, M. J., Keogh, L., Mousaferiadis, T., & Currier, D. (2017). Masculinity and suicidal thinking. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 52(3), 319–327. <https://doi.org/10.1007/s00127-016-1324-2>
- Pleck, J. H. (1995). The gender role strain paradigm: An update. In R. F. Levant & W. S. Pollack (Eds.), *A New Psychology of Men* (pp. 11-32). New York: Basic Books.
- Pleck, J. H. (2010). Fatherhood and masculinity. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (pp. 27–57). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc.
- Pleck, J. H. (2017). Foreword: A Brief History of the Psychology of Men and Masculinities. In R. F. Levant & Y. J. Wong (Eds.), *The Psychology of Men and Masculinities* (pp. xxi-xxii). Washington, D.C.: American Psychological Association.
- Plunkett, S. W., Henry, C. S., Robinson, L. C., Behnke, A., & Falcon, P. C. (2007). Adolescent perceptions of parental behaviors, adolescent self-esteem, and adolescent depressed mood. *Journal of Child and Family Studies*, 16(6), 760–772. <https://doi.org/10.1007/s10826-006-9123-0>
- Pollack, W. S. (1995). No Man Is an Island: Toward a New Psychoanalytic Psychology of Men. In R. F. Levant & W. S. Pollack (Eds.), *A New Psychology of Men* (pp.33-67). New York: Basic Books.
- Rasmussen, M. L., Haavind, H., & Dieserud, G. (2018). Young Men, Masculinities, and Suicide.

- Archives of Suicide Research*, 22(2), 327–343. <https://doi.org/10.1080/13811118.2017.1340855>
- River, J. (2014). Suicide and hegemonic masculinity: Australian Case Studies. *Suicide in Men*, (October), 248–261. <https://doi.org/10.13140/2.1.1950.4323>
- Sartor, C. E. (1999). The Influence of Parental Monitoring and Support on Adolescent Identity Development. Paimta iš: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Influence-of-Parental-Monitoring-and-Support-on-Sartor/83828eb39cddb438ae7af74cdd43e5e17a9ff31>
- Schmidt, A. F., & Finan, C. (2018). Linear regression and the normality assumption. *Journal of Clinical Epidemiology*, 98(0), 146–151. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2017.12.006>
- Schwartz, J. P., Waldo, M., & Higgins, A. J. (2004). Attachment styles: Relationship to masculine Gender Role Conflict in college men. *Psychology of Men and Masculinity*, 5(2), 143–146. <https://doi.org/10.1037/1524-9220.5.2.143>
- Scourfield, J., Fincham, B., Langer, S., & Shiner, M. (2012). Sociological autopsy: An integrated approach to the study of suicide in men. *Social Science and Medicine*, 74(4), 466–473. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2010.01.054>
- Seager, M., Sullivan, L., & Barry, J. (2014). Gender-Related Schemas and Suicidality: Validation of the Male and Female Traditional Gender Scripts Questionnaires. *New Male Studies: An International Journal*, 3(3), 34–54. Paimta iš: https://www.researchgate.net/publication/263843435_Gender_scripts_and_suicidality_an_initial_validation_of_the_theory
- Seager, M. & Barry, J. A. (2019). Positive Masculinity: Including Masculinity as a Valued Aspect of Humanity. In J. A. Barry, R. Kingerlee, M. Seager, & L. Sullivan (Eds.), *The Palgrave Handbook of Male Psychology and Mental Health* (pp. 105-122). New York: Palgrave.
- Seager, M. (2019). From Stereotypes to Archetypes: An Evolutionary Perspective on Male Help-Seeking and Suicide. In J. A. Barry, R. Kingerlee, M. Seager, & L. Sullivan (Eds.), *The Palgrave Handbook of Male Psychology and Mental Health* (pp. 227-248). New York: Palgrave.
- Shek, D. T. L. (1998). A longitudinal study of the relations between parent-adolescent conflict and adolescent psychological well-being. *Journal of Genetic Psychology*, 159(1), 53–67. <https://doi.org/10.1080/00221329809596134>
- Shek, D. T. L. (2007). A Longitudinal Study of Perceived Parental Psychological Control and Psychological Well-Being in Chinese Adolescents in Hong Kong. *Journal of Clinical Psychology*, 63(1), 1–22. <https://doi.org/10.1002/jclp.20331>
- Shneidman, E. (1996/2002). *Savižudžio sąmonė*. Vilnius: Via recta.
- Silverstein, L. B., Auerbach, C. F., & Levant, R. F. (2002). Contemporary Fathers Reconstructing Masculinity: Clinical Implications of Gender Role Strain. *Professional Psychology: Research and Practice*, 33(4), 361–369. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.33.4.361>
- Skeryte-Kazlauskienė, M., Mazulyte, E., Eimontas, J., Kazlauskas, E., & Gailienė, D. (2015). The Effect of Retrospectively Perceived Parental Bonding on Resilience in Adulthood. *International Journal of Psychological Studies*, 7(2). <https://doi.org/10.5539/ijps.v7n2p174>
- Skruibis, P., Gailienė, D., Dadašev, S., Mažulytė-Rašytinė, E., Geleželytė, O., Latakienė, J. ir Lošakevičius, A. (2019). *Mokslinio tyrimo „Vaikų ir suaugusiųjų savižudybių įvykusių 2017 m. lapkričio – 2018 m. spalio mėnesiais Vilniaus mieste analizė“ ataskaita*. Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas, Psichologijos institutas, Suicidologijos tyrimų centras.
- Smalley, N., Scourfield, J., & Greenland, K. (2005). Young People, Gender and Suicide: A Review of Research on the Social Context. *Journal of Social Work*, 5(2), 133–154.

<https://doi.org/10.1177/1468017305054953>

- Sokal, L., Seifert, K., & Piotrowski, C. (2001). Gender Schematic Development Within the Family Context. *Poster presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Minneapolis, Minnesota*. Paimta iš: <https://eric.ed.gov/?id=ED451926>
- Spence, J.T., & Sawin, L.L. (1985). Images of masculinity and femininity: A reconceptualization. In V.E. O'Leary, R.K. Unger, & B.S. Wallston (Eds.), *Women, gender, and social psychology* (pp. 35–66). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Stets, J. E., & Burke, P. J. (2000). Femininity/masculinity. *Encyclopedia of Sociology, Revised Edition*, 997–1005. Paimta iš: <http://www.freud-sigmund.com/wp-content/uploads/2011/12/BurkeStets-Gender-Identity.pdf>
- Stickley, A., & Koyanagi, A. (2016). Loneliness, common mental disorders and suicidal behavior: Findings from a general population survey. *Journal of Affective Disorders*, 197, 81–87. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2016.02.054>
- Strasser, D., S. (2012). *Performed and Perceived Masculinity in Father-Son Relationships from the Perspective of Sons: A Thematic Narrative Analysis* (Doctoral dissertation). Electronic Theses and Dissertations. 630. <https://digitalcommons.du.edu/etd/630>
- Strough, J., Leszczynski, J. P., Neely, T. L., Flinn, J. A., & Margrett, J. (2007). From adolescence to later adulthood: Femininity, masculinity, and androgyny in six age groups. *Sex Roles*, 57(5–6), 385–396. <https://doi.org/10.1007/s11199-007-9282-5>
- Thompson, E. H., Pleck, J. H., & Ferrera, D. L. (1992). Men and masculinities: Scales for masculinity ideology and masculinity-related constructs. *Sex Roles*, 27(11–12), 573–607. <https://doi.org/10.1007/BF02651094>
- Törnblom, A. W., Werbart, A., & Rydelius, P. A. (2013). Shame Behind the Masks: The Parents' Perspective on Their Sons' Suicide. *Archives of Suicide Research*, 17(3), 242–261. <https://doi.org/10.1080/13811118.2013.805644>
- Tsaousis, I., Mascha, K., & Giovazolias, T. (2012). Can parental bonding be assessed in children? Factor structure and factorial invariance of the Parental Bonding Instrument (PBI) between adults and children. *Child Psychiatry and Human Development*, 43(2), 238–253. <https://doi.org/10.1007/s10578-011-0260-3>
- Van Doorn, G., Dye, J., & de Gracia, M. R. (2020). Daddy issues: Friends rather than fathers influence adult men's hegemonic masculinity. *Personality and Individual Differences*, (August), 110467. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110467>
- World Health Organization (2019). *Suicide worldwide in 2019: Global Health Estimates*. Geneva: World Health Organization; 2021. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO